

ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRK BASINI

Neşe YEŞİLÇAYIR*

ÖZET

Türk siyasetinde 1945-1950 yılları arasındaki dönem oldukça önemlidir. Bu yıllar arasındaki gelişmelerin etkisiyle Türk basınında büyük bir canlılık göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, çok partili döneme geçişte Türk basını incelenecektir. Makale, bu konuda yapılmış incelemelerin bir derlemesi niteliğindedir ve belirtilen dönemdeki belli başlı gazeteler yer almaktadır. Basının içinde bulunduğu durum genel hatları ile açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk basını, basın, gazeteler, çok partili döneme geçiş, siyaset, güç.

TURKISH PRESS IN THE TRANSITION TO MULTI-PARTY PERIOD

ABSTRACT

Turkish politics in the period between 1945-1950 is particularly important. There is a great vitality in Turkish press due to developments between these years. In this study, Turkish press will be examined the transition to multi-party period. This article is a review of investigations on this subject and the major newspapers between 1945-1950 .The situation of Turkish press will be explained in general terms.

Key Words: Turkish press, press, transition to multi-party period, politics, power.

* Atatürk Araştırma Merkezi (E) Uzmanı.

GİRİŞ

Dünya literatüründe yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü bir güç olarak kabul edilen basının gücünden mümkün olduğu kadar yararlanılması bugün olduğu gibi, geçmişte de görülmüştür. İnsanların haber alma hürriyetinin vazgeçilmez unsuru olan basın (günümüzde medya) değişik dönemlerde, değişik düzenlemelere maruz bırakılmıştır. Basının gücünü farkedenden yönetimler de onu amaçları için kullanmaktan vazgeçmemişlerdir. Doğru haber verme basının etik kuralı olmasına rağmen bu kuraldan zaman zaman saptıklarını ve bazen de çok tehlikeli olabilecek boyutlarda haber yorumladıklarını görmekteyiz. Devleti yönetenler basını görmezden gelememekte ve mümkün olduğunca da bu gücü kendi taraflarına çekmek için çalışmaktadırlar. Türkiye için de durum aynıdır.

Bu çalışmada, çok partili döneme geçiş sürecinde basını ele alacağız.. Makalemizin konusu olan çok partili döneme geçişte Türk basınına daha ayrıntılı olarak incelerken 1945-1950 yılları arasını ele alacağız. Zira, 1945-1950 yılları arasındaki dönem Türkiye tarihinde “Demokrasiye Geçiş Süreci” olarak ifade edilmektedir. Bu konuda yapılmış incelemelerin bir derlemesi niteliğindeki bu çalışmada belli başlı gazeteleri alarak belirtilen dönemlerdeki basının içinde bulunduğu durumu genel hatları ile vermeye çalışacağız.

Makalenin konusu olan döneme geçmeden önce 1945 yılına kadar Türk basınındaki gelişmelere kısaca göz atalım: Türkiye’de ilk Türkçe gazeteler 19.yüzyılda çıkmaya başlamıştır. I.Dünya Savaşı’nın ardından başlayan dönemde Türk basını da ilginç dönemlerden birini yaşamıştır. Bu yıllarda İstanbul’da yayınlanan ve çeşitli eğilimleri yansıtan gazeteler arasında bir grup Milli Mücadele’yi desteklerken, diğer bir grup karşı çıkmış, bunların dışında kalanlar ise; zaman zaman taraf değiştirmekle birlikte genel olarak Anadolu’daki direniş eylemlerine sempati duymuşlardır. Atatürk, Anadolu’daki ilk örgütlenme çabalarından itibaren basına ilgi duymuş, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin fikirlerini yaymak için Hakimiyet-i

Milliye gazetesini Ankara’da 10 Ocak 1920’den itibaren çıkarmaya başlamış ve ilk baş yazısını da kendisi yazmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yarı resmi yayın organı durumundaki gazete, cumhuriyet rejimi döneminde Cumhuriyet Halk Fırkası’nın sözcüsü olmuş, 16 Ekim 1935’ten itibaren Ulus adını almış ve yayın hayatını 1971 yılına kadar sürdürmüştür¹ ve aynı yıl kurulan Anadolu Ajansı ile basın ve haber alma işlerini düzenlemek amacıyla kurulan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü basına verilen önemin göstergeleridir.²

17 Kasım 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kuruldu. Bu, Cumhuriyet döneminin ilk çok partili rejime geçiş denemesiydi. TCF verilen destek nedeniyle İstanbul basını ve hükümet arasında oluşan gerginlik 1925 yılında kopma noktasına gelmiştir. Hükümetle olağanüstü kısıtlamalar için iki yıl süreyle geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükun Kanunu 4 Mart 1925 tarihinde kabul edilmiştir. Takrir-i Sükun Dönemi beş yıl sürmüştür. Bu kanunun uygulanmasıyla özgür basın ortadan kalkmıştır. Ayrıca, 1928 yılındaki harf inkılabı da gazetelerin zaten düşük olan baskı sayılarını da olumsuz etkilemiştir. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)’nin kurulmasından sonra basınla hükümet ilişkilerinin seyrinde yeni gelişmeler olmuştur. SCF üç buçuk ay sonra kurucusu Fethi Bey (Okyar) tarafından kapatılmıştır. Basının eleştirileri SCF’nin kapatılmasından sonra da devam etmiş ve yeni bir basın kanununun hazırlıkları başlamıştır. Matbuat Kanunu 1931 yılında çıkmıştır.

Matbuat Kanunu’ndan sonraki gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz: Dışişleri Bakanlığı’na bağlıyken 1931’de kaldırılan Matbuat Müdürlüğü için 22 Mayıs 1934’te Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilatına ve Vazifelerine Dair Kanun yayımlandı. 1936’da, Ceza Kanunu’nda değişiklik yapılırken “Devletin Şahsiyeti Aleyhinde Cürümler Kısımı”, baştan başa ve 1930 İtalyan Ceza Kanunu örnek alınmak sure-

¹ Nurettin Öz, *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Ankara 1991, ss.69-70. Sezen Kılıç, “Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 70, Mart 2008, Cilt XXIV, s.150.

² Özkaya, a.g.e., ss. 122-150.

tiyle yeniden yazılmıştır. 27 Haziran 1938'de Matbuat Kanunu'nun sekiz maddesi değiştirilerek basın üzerindeki baskı iyice arttırıldı. Aynı gün Basın Birliği Kanunu kabul edildi. Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerin sahiplerinin, bu gazete ve dergilerle, Türk haber ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle, sürekli ve düzenli çalışarak bu işi meslek edinenleri kapsayan Basın Birliği'ne girmek zorunluydu; girmeyenler, kayıtlarını yaptırıncaya kadar mesleklerini yerine getirmekten yasaklanabilirlerdi. Böylece yirmi yıllık bir geçmişi olan Türk Matbuat Cemiyeti kendini feshedip birliğe katıldı. 22 Kasım 1940'ta bazı illerde bir ay geçerli olmak üzere sıkıyönetim ilân edildi. Daha sonra üçer aylık dönemler için uzatılarak 1947 Kasımına kadar tam yedi yıl devam etmiştir.

1939-1945 yılları arasında kapanan gazete ve dergiler ve kapanma süresi ile kapanma sayısı şu şekildedir: Cumhuriyet gazetesi toplam 5 ay 9 gün olmak üzere 5 kez kapatılmıştır. Tan gazetesi toplam 2 ay 13 gün olmak üzere 7 kez kapanmıştır. 12.8.1944 tarihinden itibaren ise süresiz kapanmıştır.- Vatan gazetesi toplam 7,5 ay ve 9 gün olmak üzere 9 kez, 30.9.1944'den itibaren de süresiz kapanmıştır. Tasvir-i Efkâr toplam 3 ay süre ile 8 kez, 30.9.1944'ten itibaren ise süresiz kapanmıştır. Vakit, toplam 12 gün olmak üzere 2 kez kapanmıştır. Yeni Sabah, toplam 6 gün olmak üzere 3 kez, Akbaba, toplam 47 gün olmak üzere 4 kez kapanmıştır. Son Posta, toplam 11 gün olmak üzere 4 kez kapanmıştır. Haber, toplam 10 gün olmak üzere 2 kez kapanmıştır. 12 Mart 1941, basın tarihimize on gazetenin birden kapatıldığı kara bir gün olarak geçer.³

ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRK BASINI

1945-1950 yılları arasında gelişmelerin etkisiyle Türk basın hayatında büyük bir canlılık göze çarpmaktadır. Döneme ait sağlıklı veriler olmamasına karşın, bir karşılaştırma yapmak amacıyla şu ra-

³ A.g.e., s.51; Kabacalı, a.g.e., s.143.

kamlar verilebilir” 1941’de 113 günlük gazetenin tirajı toplam 60 bindir. En yüksek tiraj 20 binin üzerindedir ve 227 dergi mevcuttur. 1946’da ise günlük tirajı 100 bine yaklaşan 202 gazete ve 302 dergi vardır.⁴

Ülke çapında dağıtımı yapılan günlük gazeteler şunlardır: Ulus, Vatan, Cumhuriyet, Tanin, Vakit, Yeni Sabah, Tasvir, Akşam, Son Posta, Son telgraf. Ayrıca 1948 yılında çıkan Hürriyet Gazetesi, İzmir’de çıkan ve Ege bölgesine dağıtımı yapılan Yeni Asır gazetesi 4 Aralık 1945 tarihinde saldırıya uğradığı için kapanmak zorunda kalan Tan gazetesi sayılabilir.⁵

Türk basını, II.Dünya Savaşı yıllarında siyasal iktidarın bütün baskılarına rağmen rejim açısından önemli tartışmaları gündeme getirmiştir. Zaman zaman bu nedenle cezalandırılmıştır. Buna bir örnek verilecek olursa; 1941 yılında Ahmet Emin Yalman’ın Vatan gazetesinde yayınlanan “Berraklığa Doğru “ adlı yazı dizisinde kapalı cümlelerle de olsa idaredeki bazı aksaklıklara değinilerek, tek partiye dayalı yönetim biçiminden kaynaklanan bu durumun çözümü için çoğulculuk önerilmektedir. Bu yazı dizisinde özgürlükçü bir idare anlayışı istenirken, yönetimin vatandaşların dini inançları konusunda da anlayışlı olması gerektiği belirtilmiştir. Matbuat Kanunu’nun 50.maddesi gereğince, memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyatından dolayı Bakanlar Kurulu gazetenin 45 gün süreyle kapatılmasına karar vermiştir.

Savaş yıllarında Tan, Vatan, Akşam ve Tanin gazeteleri demokratik cepheyi desteklerken, Cumhuriyet, Tasvir-i Efkar ve öteki bazı gazeteler Türkiye’nin Almanya ile yakın ilişkiler kurmasını savunmuşlardır. Savaş döneminde iktidarın basın üzerindeki denetimi iyice artmıştır. 1944 yılında savaşı demokrasi cephesinin kazanacağı belli olmuştur. Tan, Vatan ve Tasvir-i Efkar gazetelerinde yönetime karşı daha açık eleştirilerin yanısıra, 1944 yılının ilk aylarında Tan ve

⁴ Orhan Koloğlu, **Türkiye’de Basın**, İstanbul 1992, s.70.

⁵ Gürkan, **a.g.e.**, s.19.

Vatan'da “yakın zamanda beklenen müttefik zaferinin, aslında çoğulcu demokrat rejimlerin, otoriter rejimlere üstün gelmesi demek olacağını ifade eden çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu konuda Tan ve Vatan gazeteleri yazarları ayrı görüşlere sahip oldukları halde ortak bir tavır izlemişlerdir.⁶

Savaşın sonlarına doğru CHP iktidarı basın üzerinde eskiye oranla daha hafif bir denetim uygulamıştır. Tan ve Vatan gazetelerinin bütün baskılara rağmen, yayınlarında iç politikada liberalleşme havasını sağlama çabası görülmektedir. Tan gazetesi İngiliz ve Amerikan basınından haber alıntıları vermektedir. Savaş sırasında başlangıçta Almanya ile başlayan yakınlaşmadan ötürü, Pan Türkist dergilerin sayısında da artış görülmüş, “Bozkurt”, “Gök Börü”, “Tanrıdağ”, “Çınaraltı”, “Orhun”, “Türk Amacı”, “Türk Yurdu” gibi dergiler bu türdeki başlıca yayınlar olmuştur.⁷

1944 yılında hükümet ve basın ilişkileri açısından önemli gelişmelerden biri basının yürüttüğü muhalefetle ilgili bir rapor hazırlanmasıdır. CHP Meclis Grubu'nun 21 Aralık 1944 tarihinde verdiği karar üzerine Grupça görevlendirilen komisyon basın konusunda bir rapor hazırlamıştır. Bu raporun metni 6 Nisan 1944 tarihli Ulus gazetesinde yayınlanmıştır. Gazetede bu raporu kimlerin hazırladığına dair bir işaret ve kayıt yoktur. Raporda basın özgürlüğünün korunması esas olmakla beraber, zaman zaman bazı gazetelerde devletin genel siyasetine uygun olmayan yazıların çıktığı görülmektedir. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nda müeyyideleri bulunan esaslara aykırı veya halk tabakaları arasında ihtilaflar yaratmak, fertler ve zümreler arasında garez ve kin doğuracak türde makale ve yazıların zararlarının devamına müsaade etmemek lâzımdır. Bu nedenle başvurulacak tedbirler raporda; I- Kanunların icra ve kaza makamlarına verdiği selâhiyetlerin iyi kullanılması, II-Kanunlardaki eksiklerin tamamlanması , III- Gazeteciliğin mensuplarına refah ve güven veren bir mes-

⁶ O.Murat Güvenir, **2.Dünya Savaşı'nda Türk Basını**, İstanbul 1991, ss.120-123.

⁷ Gürkan, **a.g.e.**, s.55.

lek haline getirilmesi olarak üç başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıklar altında yer alanlar özet olarak şunlardır:⁸

I

Kanunun verdiği selâhiyetlerin esaslarına aykırı neşriyatta bulunanlara karşı müsamahasız kullanılması ve tenkit adı altında devletin itibar ve nüfuzunun kırılmasına müsaade olunmaması gerekmektedir. Bunun için,

a) Ceza kanununun milli rejimi himayeye matuf olan hükümlerinin tatbikatında daha dikkatli ve hassas davranılmalıdır.

b) Hükümet, Matbuat Kanunu'nun 50.maddesinin verdiği gazete ve mecmuaları kapatma selâhiyetini rejimin esaslarına aykırı neşriyatta bulunanlara karşı müsamahasız kullanılmalıdır.

c) Hükümet, tenkit adı altında devletin itibar ve otoritesine karşı tecavüzlerde bulunulmasına da müsaade etmemelidir.

II

1-Basın Birliği Teşkilatı ve Kanunu

a) Hükümetin basın birliğini çalıştırması ve basını direktiflerle aydınlatması gerekmektedir. Bunun için ilk olarak, Basın Birliği Kanunu'nun 12.maddesinden istifade ederek basını muntazam şekilde direktiflerle aydınlatmak, ikincisi de uygunsuz neşriyat hadiselerini dikkatle takip ederek aynı kanunun 19.maddesinin verdiği selâhiyet dairesinde Birlik Teşkilatını ve haysiyet divalarını harekete getirmektir.

b) Türk Basın Birliği'nin mali imkanlarının genişletilmesi gerekmektedir. Basın Birliği basın ve yayın sahasında intizam ve inzibatı temine yarayan kanuni bir vasıta olduğuna göre, bu teşkilatın kanuni ve idari yollardan kuvvetlendirilmesi lazımdır. Hükümet bu lüzumu takdir etmiş ve gazetelerle dergilerde resmi ilanların ancak Ba-

⁸ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Cumhuriyet Arşivi Dosya No: 30.01, 42/249/3. Bkz. Ekler bölümü (EK-I).

sın Birliği'nin tavassutu ile neşredilmesi esası kabul olunmuştur. Birliğin resmi ilanların neşrine tavassut hizmeti karşılığı olarak elde ettiği gelir, teşkilatı mali imkânlar bakımından kuvvetlendirecek tedbirlerdendir.

c) Basın Dağıtım Şirketi Kurulması gerekmektedir. Basın Dağıtım Şirketi, basınımızın yükselmesi yolunda iyi hizmetler yapabilir. Böyle bir teşkilatı alakalılarla anlaşarak bir şirket halinde kurma yolundaki tasavvurların bir an önce gerçekleştirilmesi temenni edilmektedir. Böyle bir teşekkül basın vasıtasıyla iyi fikirlerin memlekette neşrini kolaylaştırabileceği gibi kötülüğü dolayısıyla selâhiyetli makamlar tarafından toplattırılmasına karar verilecek eserlerin de kolaylıkla ortadan kaldırılmasına yarayacaktır.

d) Basın Birliği Kanunu'na itaat etmeyenlere karşı kullanılacak ceza müeyyidelerinin şiddetlendirilmesi gerekmektedir. Kanunun gazete hizmetlerinde kullanılmasına cevaz vermediği kimseleri kullanan gazetelerin daha ağır cezalara çarptırılmasına ve bunda ısrar edenlerin de kapatılmasına ait hükümlere ihtiyaç vardır. Basın Birliği Kanunu'nun tâdilinde bu cihetin de göz önünde bulundurulması gerekir.

2- Matbuat Kanunu

Matbuat Kanunu'nun günün ihtiyaçlarına daha uygun bir şekil almasını temin için bu kanunun ihtiva eylediği hükümlerde aşağıda gösterildiği şekilde bazı değişiklikler veya onlara bazı ilâveler yapmanın lüzumu görülmüştür.

a) Gazete ve mecmuaların mesul müdürlükleri:

Matbuat Kanunu'nda ayrıca bir kayıt bulunmaması neticesi olarak yazı işleri müdürleri çok defa kanun karşısında neşriyatı idare mesulüğünü üzerlerine almazlar. Bu sıfat yazı işleri ile alakalı olmayan başkalarına verilir. Matbuat Kanunu'na bunu önleyecek ve neşriyat mesuliyetini Yazı İşleri Müdürü'ne teşmil edecek hükümler koymalıdır. Yazı İşleri Müdürü'nün muavinleri veya vekili varsa onlar da belli olmalı ve mesuliyete iştirak ettirilmelidir. Bu halde gazeteye gi-

ren her yazının müsveddesinde bunlardan birinin imzası bulunmalıdır. Herhangi bir yazı bu şartlar yerine getirilmeden basılırsa, bu suçtan dolayı Yazı İşleri Müdürü mesul tutulmalıdır. Yazı İşleri Müdürlüğü'nü yapacak, yani siyasi gazetelerin neşriyatından doğacak sorumluluğu üzerine alacak kimselerin ellerinde Basın Birliği tarafından verilmiş bir ehliyetname bulunmalı ve bu kanuni bir mecburiyet haline konulmalıdır.

b) Müstehcen yazılara karşı:

Ceza kanunumuz milletlerarası anlaşmalara riayet göstererek, mukavelelerdeki formüllere uyarak müstehcen yayınları önlemek yolunda şiddetli cezalar kabul etmiş ise de matbuat kanununa konulan ve sanat ve ilim eserlerini müstehcen saymayan bir hükmün olmaması, ilim ve sanat etiketi altında birçok zararlı yayının cezasız kalmasına neden olmaktadır. Bu durum karşısında müstehcen yayınların genişlemesine mani olmak için alınacak ilk tedbir istisna hükmünün daha açık bir tarif ile tâdili ve istisnanın ancak ilmi zaruretlerle veya ilmi bir fayda temini veya gerçekten bir sanat zevki yaratmak maksadiyle müstehcen mevzulara temas mecburiyetinde kalan eserlere hasrolunmasıdır.

c) Müstehcen neşriyat davalarına ait duruşmaların gizli yapılması:

Müstehcen neşriyat davaları umumiyetle mahkemelerimizde ale ni duruşma ile görülmektedir. Bu hal; müstehcen bir mevzuun bir nevi yayınlanmasına ve dolayısıyla zararının da genişlemesine sebep olmaktadır. Buna meydan verilmemelidir:

d) Neşir sureti ile yapılan hakaret davalarına ait duruşma safhalarıyla röportajları yayınlamanın önlenmesi:

Ferdin de, cemiyetin de huzurunu temin bakımından neşir yolu ile hakaret suçlarına ait davalarda muhakeme safhalarının karara değin hiçbir suretle yayınlanmaması, esasını kabul etmek ve buna göre kanuna hüküm koymak muvafık olur.

e) Basında karşılıklı küfürleşmelerde doğrudan doğruya takibat yapılabilmesi ve cezaların düşürülmesi:

Devlet, vatandaşların can ve mallarının korunması hususunda nasıl itina gösteriyorsa onlardan daha az kıymetli olmayan haysiyet ve şereflerinin emniyeti ve masunluğu için de aynı hassaslığı göstermekle mükelleftir. Her ne kadar Ceza Kanunu Basın ve Yayın vasıtaları ile işlenen haysiyet ve şerefe tecavüz, yani hakaret ve küfür suçlarına ağır cezalar tayin etmişse de bu hükümler, basında birtakım çirkin hallerin tezahürüne ve tecavüzlerde bulunulmasına mani olmamaktadır. Hiç olmazsa cemiyetin nezahet duygularını inciten ve açık ve ağır hakaret kelimeleriyle haysiyet ve şerefe yapılan karşılıklı tecavüzlerin şahsi menfaatlerden ziyade cemiyetin ahlak ve terbiyesi üzerine fena tesirler yaptığı göz önünde tutularak önlenmesi maksadı ile bu gibi suçlarda makamlara doğrudan doğruya harekete geçme selâhiyeti verilmelidir. Bunu yapmak haysiyet ve şerefe büyük kıymet veren rejimimizin ceza siyasetine de uygun olur.

3- Ceza Kanunu

a) Neşir suretiyle vaki hakaret suçlarında cezanın en aşağı haddinin indirilmesi:

Neşir suretiyle vaki olan hakaret suçlarında cezanın en aşağı hadleri hakaretin nevine göre altı ay ve bir seneden başladığı için hakimlerin sövme fiilini hafif buldukları hallerde suçluları mahkum etmek-tense beraat ettirmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu nedenle, bu suçların cezasız kalmaması için cezaların asgari hadleri indirilmelidir.

b) Ahlâka ve vatandaş haysiyetine tecavüz eden kitap ve dergilerden kazanılan paranın suçlulara bırakılmaması:

Müstehcen mahiyet taşıyan veya haysiyet ve şerefe karşı tecavüzü ihtiva eden bir eser neşrettiğinden dolayı mahkum olanlardan; hapis cezaları arttırılmakla beraber, neşrettikleri eserden elde ettikleri kazancın iki misline kadar para cezası alınabilmesine dair mevzuatımız arasına hükümler koymak uygundur.

4- Gençleri muzır neşriyattan koruma kanunu:

Çocuklarımızı ve gençlerimizi her türlü zararlı yayın vasıtalarının tesirlerinden uzak bulundurmaya çalışılmaktadır. Bu maksatla Maarif Vekilliğinin tetkiklere girişmesi yerinde olur. Bu tetkikler sırasında 255 sayılı gençleri muzır neşriyattan koruma kanunu ile de meşgul olmalıdır. Bu kanun 16 seneden fazla bir zaman evvel çıkarılmıştır. Günün şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermemektedir. Bu kanunun hükümleri de değiştirilmeli ve tamamlanmalıdır.

5- Zararlı piyeslerin kontrolü için nizamname:

Tiyatro piyesleri Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne tetkik edilmekte ve tetkik neticesine göre bunların oldukları gibi veya tâdil olunarak temsillerine izin verilmekte, yahut da temsilleri yasaklanmaktadır. Umuma arzı muvafık görülmeyen yayın ve telkin vasıtalarının nasıl men olunacağına ve toplattırılacağına dair bir nizamnamenin çıkarılmasını da emretmektedir.

6- Devlet memurlarının rejimin esaslarına ve milli birliğe aykırı neşriyatta bulunmalarının önlenmesi:

Gençliği bu türlü tesirlerden kurtarmak için tedbir almak Maarif Vekilimiz ile Teşkilatı içinde okullar bulunan ve öğretmenler çalıştıran diğer Vekillerimize düşen birinci plânda bir vazifedir. Bu vekillerimiz inkılâpçı bir neslin idarecileri ve rejimin dayandığı esaslara inanmış insanlar sıfatıyla Türk Gençliğini yetiştiren, terbiye eden hocalara bu sıfatların bir icap ve zarureti olarak ne türlü yazıları yayınlamayacaklarını işaret etmeğe haklı ve selâhiyetlidirler. İlgili vekiller; emirleri altında çalışan öğretmenlere yayınlacakları yazılarda yabancı bir ideolojiyi, yabancı bir rejimi övmemelerini, Türk Gençliğini bizim dünya görüşümüzden ve rejimimizden soğutmamalarını, millet fertlerine ve zümrelerine birbirleriyle anlaşmazlık, birbirlerine karşı garez ve kin duyguları telkin etmemelerini, meslek arkadaşlarını kötülememelerini emretmelidirler. Tabii olarak bu hüküm diğer devlet memurlarına da uygulanmalıdır. Zıt hareket edenlere karşı da hükümetçe verilen emirleri dinlemeyenler hakkında tatbik edilmek üzere müessir derecede kanuni müeyyideye ihtiyaç vardır.

7- Radyo yayınları ile sinema filmlerinin kontrolü:

Radyo bir devlet müessesesidir. Radyo ile yapılan her türlü yayınlar Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından düzenlenip idare olunmaktadır. Memlekete dışarıdan giren veya memlekette yapılan sinema filmleri de polis nizamları ve hükümetin selâhiyetli heyetlerince kontrol edilmektedir.

8- Zararlı ve değersiz yayınlara yardımda bulunulmaması:

Memlekette çıkan ve çıkacak olan bütün gazete ve dergilerin iyi niyetli ellerde bulunmalarına tabii imkân yoktur. Bunlar arasında kötü-bencil ihtirasların veya yabancı emellerin âleti olarak hareket edenler de bulunabilir. Bu türlü gazete ve dergiler Devletin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin maddi ve manevi hiçbir yardımı olmamalıdır.

III

Gazeteciliğin mensuplarına refah ve güven veren bir meslek haline getirilmesi gerekmektedir.

Gazetelerimizin artık kendilerinden şikâyet olunmayacak bir seviyeye yükselmesinin mühim bir şartı da gazeteciliğin refah ve emniyet veren bir meslek haline gelmesidir. Bunun için basın birliği kanununa hükümler konmalıdır.

Gazetecilerin refah ve emniyetlerini temin yolunda yapılacak işlerin başlıcaları şunlardır:

a) Gazetelerde vazife alan iş sahipleriyle gazete sahipleri arasında basın birliği kanununun 26.maddesi gereğince aktolunması icap eden mukavelelerin birer sureti basın birliğine verilmelidir.

b) Gazetede vazife alan her neviden iş sahiplerine verilecek ücretlerin asgari had formüllerini gösteren bir baremin hükümetle basın birliği tarafından işbirliği yapılarak tanzimi uygun olur.

c) Gazetede vazife alan her neviden iş sahiplerinin bir hizmet müddetinden sonra tekaüt aidatı alabilmeleri, ölüme, hastalığa ve kazaya karşı sigorta olunmaları basın birliği yolu ile temin olunmalıdır.

d) Gazete sahipleriyle iş alanlar arasında çıkabilecek ihtilaflarda hakemlik vazifesinin kimin tarafından ve ne suretle ifa olunacağı tespit edilmelidir.

e) Basın ve Yayın İdaresi teşkilâtındaki hizmetlere bu teşkilâtın memleket içi ve dışı mümessilliklerine gazetecilik mesleğinde çalışmış olan ve bu hizmetlerin icap ettirdiği vasıfları haiz bulunan insanlar tercihen alınmalıdır.

f) 3511 sayılı Basın Birliği kanununun 11 inci maddesinin c fıkrası hükmü yerine getirilmeli ve bu fıkrada bahsi geçen gazetecilik tahsil müesseseleri kurulmasına başlanmalıdır.

Rapor, Başbakan Saraçoğlu'nun isteği üzerine ve basının dağıtım ile ilgili sorunlarını çözmek amacıyla CHP Meclis Grubu'nda kurulan komisyon tarafından hazırlanmıştır. Raporu hazırlayan komisyonun başkanı Vakit Gazetesi yazarı Asım Us, bir başyazısında son zamanlardaki rejimi sarsıcı yayınlardan söz ederek, “matbuata ait parti komisyonu raporunda, basın sahasında sağ ve sol cereyanlara karşı uyanıklık tavsiyesi vardır” demektedir. Bu arada, CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay da komisyon raporundaki görüşleri destekleyen bir yazı yazmıştır. Rejimi savunan bu yazılara karşı çıkmak ise Ahmet Emin Yalman'a düşmüş 7-10 Nisan 1944 tarihleri arasında raporu eleştiren düşüncelerini Vatan gazetesinde yayınlamıştır. Komisyonun hazırladığı rapor, iktidarın basında başlayan muhalefeti bastırma girişimlerinden biridir. Ancak, Vatan gazetesi herşeye rağmen muhalefetini sürdürmüştür.⁹

Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli konuşması demokrasiye geçiş konusunda önemli işaretlerden biridir. İnönü'nün konuşmasında “demokrasi yolunda ilerlemekten” söz etmesi, “memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir” biçimindeki sözleri yalnız Türk basınında

⁹ Gürkan, a.g.e., ss.61-62.

değil, dış basında da ilgiyle karşılanmıştır. 20 Mayıs günü, gazeteler İnönü'nün sözlerinin “büyük anlamı” üzerinde durmaktadır.¹⁰

CHP içerisindeki Celal Bayar grubu, 4 Haziran 1945'te “Dörtlü Takrir”^{*} adı verilen önerilerini partiye iletir. Özgürlükler üzerindeki baskıların kaldırılması, Meclis içerisindeki hükümeti denetleyecek ikinci bir partinin kurulmasına olanak verilmesi istenmektedir. “Dörtlü Takrir” görüşülmüş ve reddedilmiştir. Ancak Takrir sahipleri bu tarihten sonra demokratik taleplerine devam etmişler, görüşlerini başta Vatan gazetesi olmak üzere basın aracılığıyla dile getirmişlerdir. “Dörtlü Takrir”in verildiği haziran ayı içerisinde Celal Bayar, 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50.maddesinde değişiklik yapılması için TBMM'ne önerge vermiştir. Önergede gazete kapatma yetkisinin Bakanlar Kurulu'na değil, Cumhuriyet Mahkemelerine verilmesi istenmektedir. 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu ile uygulanmaya başlayan ve 1931 yılında 50.madde ile Matbuat Kanunu'na giren hükümetin gazete kapatma yetkisi, ancak 1945 yılında ele alınabilmektedir.¹¹

Bu sırada, basın-iktidar ilişkilerinde önemli adımlardan biri, Meclis çalışmalarının kamuoyuna yansıtılabilmesi konusundadır. 3 Nisan 1945 tarihinde, TBMM'nde Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın “Meclis görüşmelerinde ve grup müzakerelerinde neşrinde mahzur olmayanların yayınlanması” hakkındaki önergesinin görüşülmesi sonucunda, Meclis zabıtlarının daha çabuk yayınlanması, basına daha geniş ölçüde yansıtılması ve grupta görüşülen, halka sunulması lüzumlu ve faydalı görülen konuların yayınlanması kararlaştırılmıştır.¹²

¹⁰ A.g.e., s.144.

^{*} “Takrir”cilerden ilki Celal Bayar, ötekiler Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koralan'dır. 4 Haziran'da verilen “Dörtlü Takrir”, Halk Partisi'nin 12 Haziran günlü oturumunda reddedilir. Temmuz ayında, aynı tavrircilerin getirdikleri, kanunlarda yer alan Anayasa'ya aykırı maddelerin değiştirilmesi yolundaki bir başka öneri de reddedilir. Tavrirciler partiden ayrılır ya da çıkarılırlar. Bkz. Alpay Kabacalı, a.g.e., s.150.

¹¹ A.g.e., s.171.

¹² A.g.e., s.168.

TBMM’nde ve bazı gazetelerde ifade edilen demokratik taleplerden CHP’li yazarların tedirgin oldukları görülmektedir. CHP’li yazarların giderek tepkisini çeken gazetelerin başında Vatan ve Tan gazeteleri gelecektir. Vatan’da başyazar Ahmet Emin Yalman’ın yanısıra, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün Dörtlü Takrir’deki fikirleri işlemeleriyle çıkan tartışmaların 1945 yılının Ağustos ayında alevlendiği görülmektedir. Bu şekilde demokratik taleplerle başlayan girişimler milletvekillerinin CHP’nden kopmalarıyla farklı bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. 1945 sonbaharında Dörtlü Takrir’in sahiplerinden Celal Bayar’ın da istifa ettiği görülmektedir.

Demokrasi yolundaki gelişmelere yön verecek önemli işaretlerden biri daha, Cumhurbaşkanı İnönü’nün 1 Kasım 1945’te Meclis’i açış nutkunda ikinci bir partiye gerek duyulduğunu belirtmekten kaçınmamasıdır. İnönü aynı konuşmasında, 1947 seçimlerinin tek dereceli olmasını dilediklerini, bu seçimlerde milletin çoklukla vereceği oyların gelecek iktidarı tayin edeceğini belirtmiştir.¹³

Tan gazetesi ile diğer basın organları arasındaki kutuplaşmada, gazetede demokrasi konusundaki radikal isteklerin sert bir biçimde ifade edilmesinin yanısıra, Sovyetler’in bu dönemde Türkiye’den talepleri sırasında, izlenen politika önemli rol oynamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, Türkiye’nin son zamandaki gelişmeler yüzünden bir üçüncü dünya harbinin ortasına düşeceği konusunda tahminler yürüterek Zekeriya Sertel’e çatmaktadır:

“Zekeriya Sertel dünyayı bir gülistan halinde görüyor, kendisine gıpta ederim...San Fransisco Konferansı dünya sulhunu emniyet altına almış. Hasılı ortada endişe ile görülecek hiçbir şey yokmuş!... Bir devletle dost olmamız için yalnız bizim arzumuz kafi değildir. Karşınızdakinin de aynı dostluğu istemesi lazımdır. Zekeriya Sertel güzel hülyalarının kurbanı oluyor.”¹⁴

¹³ A.g.e., s.183.

¹⁴ Tanin, 27 Haziran 1945.

Zekeriya Sertel ise, Yalçın'ın "memlekette endişe ve heyecan uyandıracak bir hava yaratmakla meşgul olduğunu" iddia etmiştir. Sertel, Sovyetler'in talepleri konusunda havadislerin doğruluğunu tartışmakta, Türk milletinin aydınlatılmadığını iddia etmektedir:

"Zaten dikkate şayan olan nokta şudur ki, bu havadis, şimdiye kadar yalnız İngiliz kaynaklarından verilmiş ve bu müphem hava müphem surette yalnız üstadımız Hüseyin Cahit tarafından yaratılmıştır... Milleti bu işte ecnebi kaynaklardan gelen müphem haberlerin tesiri altında bırakmak doğru değildir".¹⁵

Tan gazetesi, en sert muhalefetin simgesidir ve bu muhalefet Tan gazetesinin kapatılması ile sona ermiştir. Basın tarihimizde Tan Olayı olarak anılan kapatılma olayı, siyasal iktidarın liberalleşme çabalarının başladığı sıralarda iktidara karşı en sert eleştirilerin Tan ve Vatan gazetelerinde çıkmaya başlamasıyla görülmüştür. İkinci bir partinin gerekliliğini savunan gazeteler Tan ve Vatan gazeteleridir. Ancak, Tan ve Vatan gazetelerinin birlikteliği kısa sürede bozulmuş ve tek parti iktidarına karşı yayın yapan Tan gazetesine 1945 yılının yaz aylarından başlayarak diğer basın organları da cephe almaya başlamıştır.

Tan gazetesi iktidardaki yumuşamadan yararlanarak, geçmiş yıllarda yazılmayan konuları gündeme getiren bir hesaplaşmaya girişmiştir. Hemen her konuda yazılmış örneklerde bu hesaplaşma görülebilmektedir. Zekeriya Sertel, "Değişmeyi Bu Meclis, Bu Hükümet, Bu Parti Yapamaz" diyerek, Meclis'in demokratik yolla seçilmediğini, hükümetin ve partinin demokrat olmadığını belirtmekte; demokratik bir rejimi getirebilmek için önce yeni bir Meclis'in seçilerek, iktidara demokrasiden yana bir hükümetin gelmesi gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁶

¹⁵ **Tan**, 28 Haziran 1945.

¹⁶ **Tan**, 27 Ağustos 1945.

Sabiha Sertel ise “Muvafakatin Feryadı” başlığı altında şu eleştiri yapılmaktadır: “Şimdiye kadar kanun dairesinde serbest olan matbuatın, yine kanun dairesinde ağızına kilit takılmıştır. Matbuat Kanunu’nun zincirleri kafi gelmediği zaman, Matbuat Umum Müdürlüğü’nün bir emirnamesi veya bir telefon muharebesi bu kilidi sıkmağa kafi gelirdi. Şimdi Türk matbuatında ancak bir iki gazete muhalefet yapabilmektedir. Kökü halkın içinde olan bu muhalefetin tesirleri pek mahdut olduğu halde, muvafakatin bunu boğmak için gösterdiği gayret hudutsuzdur. Muhalefete bahşedilen sıfatı: İktidar mevkiini almak isteyen muhterisler...Bütün bunlar senelerce ihtikar, suistimal, tahakküm baskısı altında dilini, şuurunu paslandıran halkı şaşkırtmak içindir.”¹⁷

Gazetelerde kullanılan sert ifadenin hükümeti rahatsız ettiği, dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu’nun 1945 yılının Eylül ayında yaptığı basın toplantısında ifade edilmiştir: “ Bu mevzuları ortaya atanların tek kusuru konuşma tarzlarındadır. Haşin, sert, mütecaviz ve mübalağalı sözleriyle yazı ve fikir münakaşalarını boks müsabakası haline sokuyorlar. İnsan bir taraftan ben muhalif değilim diyen bir adamın acı yazılarını okurken, diğer taraftan İngiliz Parlamentosu’nda ben muhalifim diyen adamın sözlerini işitiyor ve gazetelerimizin milletin münakaşa kabiliyetini olgunlaştırmak kudretinden hala çok uzak olduğuna inanacağı geliyor.”¹⁸ Başbakanın bu konuşması Falih Rıfkı Atay tarafından Tan-Vatan cephesine karşı “isyan etmek” olarak yorumlanmıştır.

Tan gazetesi üzerine basının yıldırımlarını çeken bir başka olay, Moskova’da çıkan Pravda gazetesinin bazı yayınları olmuştur. Pravda’nın Türkiye ve Türk basını aleyhine yaptığı yayınlarda Tan gazetesi diğer gazetelerden farklı değerlendirilmiştir. Pravda’nın Tan gazetesini “hakikati gören ve Ruslara karşı yapılan haksız hücumlara göğüs geren tek gazete” olarak değerlendirilmesine Vakıf ve Tasvir gazeteleri de karşı çıkmıştır.

¹⁷ **Tan**, 3 Eylül 1945.

¹⁸ **Ayın Tarihi**, Eylül 1945, Sayı 142, ss.25-27.

Tan gazetesinde kullanılan sert ifade, gazeteler arasında polemiklerin doğmasına da yol açmıştır. Hükümet şöyle eleştirilmektedir:

“Muhalefet bir suç gibi, hükümeti ve partiyi tenkit edenlere karşı verilen sıfat ‘hain’dir. Bütün insanların kafalarını totaliter bir silindirden geçirip makine gibi işleyen, tenkit edenleri hapishanelere götüren, demokratları, sosyalistleri, Yahudileri fırında yakan rejimin adı faşizmdir. Bu rejimde her türlü tenkit, her çeşit muhalefet vatanı ihanettir. Bugün dünyanın her tarafında partiler arasında yapılan seçim kavgaları, iktidarı ele alma mücadelesidir. Bu suç değil, demokratik rejimin gereğidir”.¹⁹

Akşam, Tanin ve Tan gazeteleri arasında başlayan tartışmalarda Tan gazetesine karşı adeta bir cephe birliği olduğu görülecektir. Tan gazetesinde savunulan düşüncelere karşı, diğer gazeteler benzer bir yaklaşımı gütmüşlerdir: Sabiha Sertel “Ne Garip Şey” başlıklı yazısında, savaşın galibi üç büyük devletin masa başında tekrar dünyayı taksim etmelerini, yeniden bir pazarlığa girişmelerini eleştirmekte; İngiltere ve Amerika’da grev yapan işçilerden, bağımsızlık savaşında olan sömürgelerden söz etmektedir. Sertel; “Ne garip şey...Bütün isyanlar, grevler, şikayetler, dünyaya dört hürriyeti vadededen memleketlere karşı oluyor...” demektedir.

Hüseyin Cahit Yalçın, bu makaleye aynı başlığı taşıyan bir makale ile cevap vermiştir:

“Bu hazin manzara karşısında muhterem Bayan Sertel’i müteselli edebilecek başka bir manzara daha vardır ki, nasılsa gözden kaçmış, Sovyet Rusya, Bolşevik Rusya! Vaktiyle, İtalya ve Almanya’da görmeğe alıştığımız sükun içinde çalışma, grevsizlik ve şikayetsizlik şimdi yalnız orada kaldı... Orada, milyonlarca insanı kutup havalisinin buzları ve mahrumiyetleri arasına sürerek, aç ve sefil, gece-gündüz çalıştırırlar... Fakat çıt yoktur, isyan yoktur, grev yoktur, demokrasilerde gördüğümüz şikayetler yoktur. Evet demokrasiler bu ba-

¹⁹ Tan, 11 Ekim 1945.

kımdan çok kabahatli ve kusurludurlar. Demokrasilerin hüküm sürdüğü yerde, Rusya'daki gibi bir ölüm sükutu, bir cansızlık sükutu mevcut olamaz. Grev olur, şikayet olur, isyan olur. Çünkü demokrasi ferdin bir hakkı ve bir hürriyeti vardır...Bütün dünyada garip olan bir şey varsa da koca bir kıtayı kaplayan Bolşeviklerin Asya-i ve iptidai durumları ve politikalarıdır".²⁰

Tan, Tanin ve Akşam gazetelerindeki karşılıklı atışmalar aralıklı olarak devam etmiş, sonunda Yalçın, demokrasi anlayışı içinde komünizme yer olmadığını belirtmiştir.

Tan gazetesinde Sabiha Sertel, "Zincirli Hürriyet" başlığıyla, totaliter bir zihniyetten doğmuş bulunan bu meclisin ve hükümetin gerekli değişiklikleri yapamayacağını yazdığı anda tansiyon bir kez daha yükselmiştir.²¹

Hüseyin Cahit Yalçın, buna karşılık "Tan gazetesinin tavsiyesi sadece bir yıkma hareketidir. Bu ihtilal mantığıdır" diye cevap vermiştir.

Sabiha Sertel'in Tan gazetelerinde 4 Aralık günü yazdığı makalesinin başlığı "Gazeteden Değil, Kamuoyundan Korkmalı" adını taşımaktadır ve " İstanbul HP Başkanının hükümet gazetecilerini davet ederek bir toplantı yaptığı ve muhalif gazetelerle mücadeleye devam tavsiyesinde bulunduğu" anlatılmaktadır. Sertel, bu hareketin iktidar mevkiinde bulunan bir partinin muhalefetten ne kadar korktuğunu ifade ettiğini ileri sürmüştür. Aynı gün, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin gazetesinde "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı makalesi yayınlanmıştır. Yalçın, bu makalesinde "bir vatan cephesine" gerek duyduğunu belirtmektedir.

"Büyük Vatansever Namık Kemal'in sesi bugünün parolasıdır: Kalkın Ey Ehli Vatan, mücadele başlıyor ve başlamak lazım. Çünkü en özgün ve insafsız bir propagandanın, Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yakın, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehirini dök-

²⁰ **Tanin**, 6 Kasım 1945.

²¹ **Tan**, 7 Kasım 1945.

mesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur”.²²

Bu gelişmelerin sonucunda, 4 Aralık 1945 günü yapılan gösteriler olaylara neden olmuş; Tan, Yeni Dünya ve La Turquie gazetelerinin yayın hayatı bu olaylarla sona ermiştir.

1945 Aralık ayında Dörtlülük Takrir’in sahiplerinden Celal Bayar’ın yeni bir parti kurduğuna ilişkin haberler basında yer almaya başlamıştır. Celal Bayar, 1 Aralık 1945’te parti kuracaklarını açıkladı.* İnönü tarafından Çankaya Köşkü’ne çağrılan Celal Bayar, cumhurbaşkanından gerekli desteği aldıktan sonra 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti (DP) kuruldu. Türk basın yaşamının II. Meşrutiyet döneminden beri işbaşında olan gazetecisi Hüseyin Cahit Yalçın, “Demokrasinin gerçekleşmesi için en az iki parti bulunmalıdır. Asıl sorun tek parti sisteminde ikinci partinin nasıl kurulacağıdır. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içinden bazı zatlardan ayrılarak, esas programda müttehit kalmakla beraber, bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiş ve bunun çok faydası görüleceğine inanmıştık. İşte şimdi bu yeni partiyi biz böyle bir kontrol partisi mahiyetinde telakki ediyor ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi görüyoruz...”²³ demektedir.

²² **Tanin**, 7 Kasım 1945.

* TBMM içinde muhalefet 1945 bütçe görüşmelerinde su yüzüne çıkmıştı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Yusuf Hikmet Bayur, Emin Sazak bütçeye red oyu verdiler. Asıl kırılma Çiftçi Topraklandırma Kanunu görüşülürken ortaya çıktı. Tasarımın 17. ve 21. maddeleri tartışılırken Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak sert eleştiriler dile getirdiler. Bu yasanın görüşüldüğü günlerde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, CHP Grubu’na Dörtlülük Takrir adlı bir önerge verdiler. Önerge ülke ve parti yönetiminde özgürlükçü bir anlayış içeren düzenlemeler yapılmasını öngörüyordu. Ancak Dörtlülük Takrir reddedildi (12 Haziran 1945). Bunun üzerine, Menderes ve Köprülü o günkü Vatan gazetesinde CHP iktidarına karşı o güne değin örneğine rastlanmayan sertlikte yazılar yazmaya başladılar. Sonuç olarak Menderes, Koraltan ve Köprülü partiden ihraç edildiler (Eylül 1945). Aynı gruptan olan Celal Bayar ise önce milletvekilliğinden sonra da CHP’den istifa etti.

²³ “Yeni Parti”, **Tanin**, 15 Aralık 1945.

Bundan sonraki gelişmelere bakarsak²⁴; 1946'da tek dereceli seçim öngören Seçim Kanunu kabul edildi. 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu, sınıfsal amaçlı dernek ve parti kurulmasına olanak verecek yönde değiştirildi. 13 Haziran'da da Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50.maddesinde değişiklik yapıldı. Artık suçun gerektirdiği cezanın yanısıra, gazete ve dergi mahkeme tarafından bir aydan iki yıla kadar kapatılabilirdi.

Özgür basından yana gazeteciler, o yıl 4 Ocak günü Ankara'da toplanan Basın Birliği genel kongresinde tepkilerini, Birliğin yedi yıldan beri genel başkanı ve aynı zamanda tek parti yayın organı olan Ulus'un başyazarı Falih Rıfkı Atay yerine Hüseyin Cahit Yalçın'ı genel başkanlığa seçmekle gösterdiler. Bu seçim dolayısıyla öfkeye kapılan ve meslektaşlarını suçlayan Atay'ın mahkemeye verilmesi ve Birlik'ten uzaklaştırılması yönünde girişimler başladı. Tek parti iktidarı, çıkar yolu Basın Birliği'ni tek maddelik bir kanunla ortadan kaldırmakta buldu. Bunun üzerine 10 Haziran 1946'da Gazeteciler Cemiyeti kuruldu, başkanlığına Sedat Simavi getirildi. Basın özgürlüğünün sağlanması savaşı, bu tarihten sonra daha da hızlandı.

24 Temmuz günü hükümet, sıkıyönetimin delalet ve kararı ile seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı her türlü neşriyatı yasakladı. Bu, aynı zamanda , çoktan beri varlığı bile unutulmuş olan sıkıyönetimin hala yürürlükte olduğunu hatırlatan bir karar olmuştur.

16 Aralık'ta Sıkıyönetim Komutanlığı, Cemiyetler Kanunu'ndaki değişiklikten yararlanarak kurulmuş olan partilerle sol ve sağ gazeteleri, dergileri kapattı.

1947'de, devletçe yayımlanmış kimi kitapların sakıncalı bulunduğu resmi okullardan ve kütüphanelerden kaldırıldığı yeni bir döneme geçildi. İktidar partisi içinde sağa açık, sola kapalı ilginç bir liberalleşme başlamıştı. Bu sıralarda CHP Milletvekili Fahri Kurtuluş, Rus

²⁴ Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, ss.158-164.

yazarı Lermontov'un birkaç yıl önce "Türkiye Vadim" adıyla çevrilen kitabındaki Türklerle ilgili kimi bölümlerin çıkarılması için TBMM'ne önerge verdi. Ayrıca sansürden geçmiş, sinemalarda gösterilmekte olan bir İngiliz filmi de komünizm propagandası yapmakla suçladı. Sansür tarihine geçecek ilginç bir girişimdi bu... Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi, bu düşünceye, bu girişime karşı çıkınca, sözü geçen milletvekiliyle Cumhuriyet gazetesi birbirini suçlayan yayınlar yaptılar, karşılıklı davalar açtılar. Sonunda Cumhuriyet gazetesi aklandı.

1948'de Hükümet Matbuat Kanunu'ndaki antidemokratik hükümleri değiştireceğini açıkladı. Gazeteciler Cemiyeti'nde kurulan ve Enis Tahsin Til, Refik Halid Karay, Cihad Baban, Mehmet Ali Sebük gibi gazetecilerden oluşan komisyon, hükümete yapılması gereken değişikliklerle ilgili bir rapor verdi.

1949'da Adalet Bakanlığı'nda yeni bir Basın Kanunu hazırlandı. Yine Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş Basın Kanunu'nun Meclis'e sunulmasının geri bırakılıp bırakılmadığına ilişkin bir soru önergesi verdi.²⁵

Tasarı TBMM'ne gönderilmeden 14 Mayıs 1950 seçimleri yapıldı ve Demokrat Parti iktidara geldi.

Buraya kadar genel hatlarıyla vermeye çalıştığımız, çok partili döneme geçerken yaşanan gelişmeleri, bu dönemde çıkan gazetelerde yer alan haberlerden örneklerle vermeye çalışacağız. Türkiye'de demokrasiye geçiş dönemi 1945-1950 olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle örneklere geçmeden önce Demokrat Parti dönemini de kısaca özetleyelim:²⁶

14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelen Demokrat Parti (DP), basın özgürlüğünü sağlamayı da programına almıştır. Bu

²⁵ Önerge Ekler kısmında yer almaktadır. (EK-II) **Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 030.01 42/252/35.**

²⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s.224.

nedenle tek partili dönemde baskı altında olan basından da destek görmüştür. Yeni Basın Kanunu daha önceki çalışmalardan yararlanarak hazırlanmış ve 15 Temmuz 1950’de yürürlüğe girmiştir. Ancak sonradan birçok maddesi değişikliğe uğramıştır. Yeni Basın Kanunu, 1931 Matbuat Kanunu’nun hükümete tanıdığı yetkileri kaldırdı. Artık gazete çıkarmak için izin almak gerekmiyordu, bildirimde bulunmak yeterliydi. Basın Suçları Toplu Basın mahkemelerinde yargılanıyor ve bu basın için bir güvence niteliği taşıyordu. Buna karşılık yazışmaları müdürleri, yazarla birlikte sorumluluk ve hapis tehdidi altındaydı. Öte yandan 1931 Matbuat Kanunu’ndaki 51.madde “demokratikleştirilerek” 31.madde olarak alınmış ve yurt dışında basılan yayınların Bakanlar Kurulu kararıyla sansür edilebilmesi öngörülmüştü.

Basınla hükümet arasındaki iyi ilişkiler iki yıl kadar sürdü. Bu arada basın çalışanlarına birtakım haklar sağlayan bir yasa çıkarıldı. Bu, 13 Haziran 1952 tarihli Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetleri Düzenleyen Kanun’dur.

15 Temmuz 1950 tarihli, 5680 sayılı Basın Kanunu’nun birçok maddesi değiştirilerek (Kanun no.2950, 10 kasım 1983) cezalar artırıldı, ağır cezayı gerektirmeyen basın davalarına Toplu Basın Mahkemelerinde bakılması hükmü kaldırıldı, basın yoluyla işlenen suçlarda zamanaşımı süreleri iki misline (günlük süreli yayınlarda üç aydan altı aya, öteki yayınlarda altı aydan bir yıla) çıkarılarak ceza tehdidinin (dolaylı sansür) daha uzun süreye yayılması yoluna gidildi.

1945-1950 Yılları Arasında Türkiye’deki Siyasal Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Basında Değerlendirilmesi:

Muhalefetin ortaya çıkışı ve çok partili sistem fikrine yaklaşılması 1945 yılı içinde gerçekleşmiştir. 1945 yılının Ocak ayında TBMM’nde gündeme gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı muhalefetin canlanmasında ve örgütlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. CHP’nin yayın organı Ulus gazetesinde TBMM’ndeki muhalefetin açığa çıkmasına neden olan kanun tasarısı hakkında basından beri destekleyici yazılar yer almıştır. Basının kanunun tartışılma-

sı sırasında üzerinde durduğu konu; TBMM’ndeki farklı sesler ve farklı isteklerin ifade edilebildiği bir tartışma ortamı olmuştur. Basın organları, bu dönemin gelişmelerini daha geniş demokrasi ile ilişkilendirerek tartışırken kamuoyunun dikkatini de bu noktaya çekmiştir. İnönü’nün, 19 Mayıs 1945 tarihli konuşması, demokrasiye geçiş konusunda önemli işaretlerden biridir.

1945 yılının Mayıs ayında yapılan TBMM’ndeki bütçe görüşmeleri, aynı ay içinde görüşülen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nda olduğu gibi tartışmalı geçmiş, milletvekilleri içindeki muhalefeti açığa çıkaran bir başka etken olmuştur. Basın organlarında tartışmaların içeriği bir yana, milletvekillerinin açıkça tartışabilmesinin verdiği memnuniyet belirtilmiştir. 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu’nun imzasıyla yayınlanan tebliğde açık bulunan Kocaeli, Zonguldak, Sivas, Burdur, İstanbul ve Çorum milletvekilleri için 17 Haziran’da yapılacak ara seçimlerde partinin aday göstermeyeceği bildirilmiştir. İlk defa olarak resmi aday gösterilmemektedir. CHP’nin bu kararı basında övgüyle karşılanmış, demokrasi yolunda yeni bir adım olarak değerlendirilmiştir. Partinin ara seçimlerde aday göstermemesi, bazı gazetelerde ikinci parti söylentisini destekleyici bir tavır olarak değerlendirilmiştir. Tasvir gazetesinde bu gelişme yeni bir parti için deneme olarak nitelendirilmiş, geçmişteki Serbest Fırka tecrübesinin acı sonucu hatırlatılarak altı milletvekilliği için yapılacak ilk tecrübe bundan sonra tutulacak yol için de fikir verecektir yorumu yapılmıştır. Yeni Asır gazetesinde ikinci partinin aday göstermesi seçmenleri parti disiplini bağlarından kurtarmak ve demokrasi icaplarına gittikçe daha geniş uygulama alanı açılması olarak yorumlanmıştır. CHP’nin ara seçimlerde aday göstermemesi, seçimlerde farklı görüşlerin temsil edilmesini gündeme getirmiştir. Bu yönde bir gelişmenin sağlanması yönünde öneri getirenlerden biri Asım Us’dur. Bu gelişmeleri yeterli bir demokratikleşme adımı olarak görmeyen gazeteciler de vardır. Sabiha Sertel, Tan’da “Demokrasi Oyunu Oynamayalım” başlığıyla, Cumhurbaşkanının daha geniş bir demokrasi vaadinden anlaşılması gerekenin

siyasi ve iktisadi hürriyetleri içine alan bir demokrasi olması gerektiğini belirtmekte, bu açıdan atılan adımların yetersizliğine işaret etmektedir.

1945 yılının Mayıs ayından başlayarak TBMM’ndeki tartışmaların basında yer alması, muhalefet, denetim gibi kavramları gündeme getirmiştir. Basın organlarında parlamentoda denetim ve muhalefet mekanizmalarının gerekliliği ve geçmişteki işleyişini irdeleyen yazılar görülmektedir. İkinci parti konusunda tartışmalar devam ederken, 8 Temmuz tarihinde iş adamı Nuri Demirağ’ın, Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla yeni bir parti kurmak amacıyla vilayete başvurduğu haberi basında yer almıştır. Ancak, Demirağ’ın teşebbüsünün fazla bir yankı yaratmadığı görülmektedir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bile, bu parti yokmuş gibi davranmaktadır. Aynı tavır basın için de geçerlidir. Çok partili sisteme geçiş kararını veren İnönü, CHP karşısında kurulacak partinin var olan siyasi kadrolar içinden gelen kişiler tarafından kurulması için çaba göstermiştir. Genel olarak basında da siyasal faaliyetin belli sınırlar içinde tutulmaya çalışıldığı, gazetecilerin de yönetim çabasına doğallıkla katıldıkları görülmektedir. İkinci Parti konusunda o güne kadar oluşmuş beklentilerin bu tavırda bir rol oynadığı düşünülebilir.

1945 Yazı’nda basında siyasal rejim tartışmalarının giderek sertleştiği görülmektedir. 12 Temmuz günü Vatan gazetesi “Siyasi Hayatımızın Tahlili” adı altında bir yazı dizisi başlatmıştır. Ahmet Emin Yalman sekiz gün süren bu yazı dizisiyle çok partili gidişe ait esaslı savaşı açtığını belirtmektedir. Yalman, serinin üçüncü yazısında tek partili sistemin iflasa mahkum olduğunu yazmıştır. Tek parti rejimine karşı eleştirilere Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay’ın cevapları sert polemiklerin doğmasına yol açmıştır. Atay, demokrasinin tek partili rejimle de yürüebileceğini açıkça savunmaktadır. Atay, “nerede ise, bize cumhuriyet devrinin tarihini unutturacaklar diyerek, tek parti rejimini eleştirenleri vatan haini ilan edecek kadar ileri gitmiştir. Bunun üzerine, muhalefet için mücadele eden Ahmet Emin Yalman’la aralarında kalem savaşı başlamıştır.

1945 yılındaki gelişmelerin daha liberal bir ortam isteğini ön plana çıkarması, öncelikle gazetelerin sütunlarında ifade edilmiştir. Siyasal iktidardan talep edilenler, genel bir deyişle hürriyet isteği olarak adlandırılmış, ancak bu isteklerin basında yer alabilmesi iktidarın basın üzerindeki baskısının kalkmasıyla gerçekleşebilmiştir. Basın üzerinde iktidarın baskısının azalması, II.Dünya Savaşı sonrasında uluslar arası ortama hakim olan liberal esintiler çerçevesinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. 20 Şubat 1945 tarihinde gazetelerde Hür Basın Komisyonu üyelerinden oluşan bir heyetin Türkiye’de olduğu haberi yer almaktadır. Temel ilkesi özgür basın olan bu heyet, Türk basını hakkında da ABD Başkanı’na sunulmak üzere bir rapor hazırlamak amacıyla ABD heyeti, basın organları tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Basın-iktidar ilişkilerinde önemli adımlardan biri, Meclis çalışmalarının kamuoyuna yansıtılabilmesi konusunda atılmıştır. 3 Nisan 1945 tarihinde, TBMM’nde Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars’ın “meclis görüşmelerinde ve grup müzakerelerinde neşrinde mahzur olmayanların yayınlanması” hakkındaki önergesinin görüşülmesi sonucunda, Meclis zabıtlarının daha çabuk yayınlanması, basına daha geniş ölçüde yansımaları ve grupta görüşülen, halka sunulması lüzumlu ve faydalı görülen konuların yayınlanması kararlaştırılmıştır. TBMM’nde ve bazı gazetelerde ifade edilen demokratik taleplerden CHP’li yazarların tedirgin oldukları görülmektedir.

Basının hükümete yönelik eleştirilerinden duyulan rahatsızlık, CHP Kurultayı’nda da gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü’nün Kurultay’daki konuşmasında basın organlarını “bozguncu gazeteler” ve “memleketin huzurunu koruyan gazeteler” olarak ayırdığı görülmektedir.

Belediye seçimlerine katılmayan DP’nin, milletvekili seçimlerine katılacağına ilişkin olarak yayınladığı beyanname tansiyonu yükseltmiştir. Basın organları arasındaki savaş, zaman zaman kişiselleşmiş, CHP’nin Hüseyin Cahit Yalçın’a milletvekilliği teklif etmesi konu edilerek, Yalçın’ın CHP’ne satıldığı yazılmıştır. Yeni Sabah gazetesinin “Dün Ne Diyorduk, Bugün Ne Diyorduk?” başlığı altında Hüseyin

yin Cahit Yalçın'ın yirmi üç sene önce yazdıklarını hatırlatması üzerine, Yalçın, “memlekette 450 mebus seçilirse, herhalde 450'ncisi ben olabilirim” diye kendisini savunan bir yazı yazmak durumunda kalmıştır.

CHP Büyük Kurultayı 10 Mayıs 1946 tarihinde Ankara'da olağanüstü toplandığında, “Milli Şef” ifadesiyle değişmez başkanlığın kaldırılması ve genel başkanın her dört yılda bir kongrede seçimle atanması kararı alınmıştır. Ulus gazetesi, daha Kurultay öncesinde bu maddelerin Türkiye'de demokratik sistemin gelişmesi ile yakından ilgili olduğunu yazmıştır. Ancak, DP'nin ve basının daha sonra sık sık gündeme getireceği devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması konusunda herhangi bir adım atılmamış, İnönü daha sonra bu kanunun bir anayasa meselesi olduğunu açıklamıştır. İnönü konunun anayasa değişikliği gerektirdiğini belirtirken, bazı basın organlarının ve muhalefetin isteklerini de cevaplandırmış olmaktadır.²⁷

“Türk milletinin olgunluğu, siyaset kara pazarcılarının yaygara ve mübalağaları karşısında soğukkanlılığını kaybetmeyecek kadar derin ve salim görüşlü olması, okur-yazar sayısının azlığından doğabilecek mahzurları azaltmaktadır.”²⁸

1 Kasım 1946 tarihinde İnönü, TBMM'ni açış nutkunda yeni politika hayatının gelişmesi üzerinde durmuştur. Son Posta gazetesinde Ekrem Uşaklıgil, İnönü'nün bu nutkunda kullandığı ifadeye dikkat çekmektedir.²⁹

21 Temmuz 1946 seçimleri, haziran ayında TBMM'nden çıkmış olan tek dereceli Seçim Kanunu'na uygun yapılmış, ancak seçim sonuçları DP'yi memnun etmemiştir. Bunun üzerine DP, Seçim Kanunu üzerinde değişiklik teklif eden bir proje hazırlamıştır. Proje, TBMM'ne sunulup Adalet Komisyonu'nda CHP çoğunluğu tarafın-

²⁷ Falih Rıfıkı Atay, “Yeni Seçimlere Doğru”, **Ulus**, 27 Nisan 1946.

²⁸ Nihat Erim, “Tek Dereceli Seçim Kanunu”, **Ulus**, 2 Haziran 1946.

²⁹ “Devlet Reisinin Meclis'teki Nutku”, **Son Posta**, 2 Kasım 1946.

dan red edilince bazı basın organlarında protesto niteliğinde yazılar yer almıştır.³⁰

İnönü, partiler üstü bir tavırla, yalnız cumhurbaşkanı sıfatıyla konuşmuş, CHP'nin faaliyetlerine ilişkin bir değerlendirme yapmamıştır. Nitekim, 18 Aralık 1946 tarihinde bütçe görüşmeleri sırasında, DP'lilerin TBMM'ni terketmeleriyle doğan krizin çözülmesinde İnönü'nün önemli rol oynadığı görülecektir. Nihat Erim, bu olayın önemine şöyle işaret etmektedir: “Cumhurbaşkanının bir partinin başı olduğu hallerde dahi, bitaraf kalabileceği ve gerektiği zaman partiler arasında hakemlik edebileceği son vaka bir daha ispat etmiştir. Hatta, meselenin HP bakımından güçlkle karşılaşmadan çözülebilmiş olmasını, diyebiliriz ki geniş ölçüde İnönü'nün iktidar partisi başkanı bulunması mümkün kılmıştır.³¹

1946 seçimlerinden sonra CHP yanlısı basında partinin kendini yenilemesi konusunda öneriler görülmektedir. 1946 seçimleri, CHP açısından olumlu sonuçlandığı halde, DP'nin gördüğü ilgi dolayısıyla CHP aldığı sonucu tartışmak zorunda kalmış, bazı basın organları iktidar partisi hakkında iki yıl öncesiyle kıyaslanmayacak özgün eleştirilerde bulunmuşlardır. Basının CHP ile ilgili olarak tartıştığı konular şu çerçevede toplanabilir.

- 1) CHP'nin kendini yenilemesinin gerekliliği,
- 2) CHP programının yeni koşullara uyumu,
- 3) Gelecek seçimlerde CHP'nin başarısı için bu yenilenmenin zorunluluğu.

Necmeddin Sadak seçimlerin CHP için “büyük ders olacak neticeler” verdiğini açıkça ifade etmiştir. 1947 yılının Eylül ayında kurulan Hasan Saka Kabinesi'nde Dışişleri Bakanı olarak görev yapacak Akşam gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak, yalnız muhalefette değil, CHP'ye de tek parti alışkanlıklarını değiştirmesi konusunda uya-

³⁰ Cumhuriyet, 3 Aralık 1946.

³¹ “Cumhurbaşkanımızın İlgisi”, Ulus, 27 Aralık 1946.

rılarda bulunmakta, demokrasinin ve çok partili meclisin işlerliğe kavuşabilmesi için çaba göstermektedir. Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi de CHP’nde bir “zihniyet değişikliğini” şart olarak görmektedir. Basın organlarında CHP’nin altı ok ilkelerinin hedefine çoktan vardığı ve bugün siyasi partilerin mücadelesinin sosyal ve ekonomik sahada olduğu belirtilmiştir. CHP’nin kendini yenilemesi gerektiği basında sık sık işlenen konulardan biri olacak, CHP programındaki “devletçilik” maddesi ise ekonomik yaşamın gereği olarak sorgulanacaktır. Necmeddin Sadak, partinin bu durumunu şu sözleriyle anlatmıştır: “ Milli Mücadele davası uğrunda, bir şef etrafında çeşitli ve bazen zıt fikir ve kanaat sahiplerinden teşekkül etmiş tarihi ve eski bir partiyi demokratik şartlarla intibak ettirmek kolay iş değildir. Bundan başka, CHP yirmi beş yıldır iktidardadır...Memleketin bugünkü güç şartları altında hükümet bütün zorluk ve hoşnutsuzlukların mesulü sıfatıyla haklı haksız binbir tenkide hedef olmakta, bu yüzden halkın sevgisini kaybetmektedir. Esasen uzun süren her iktidarın nasibi budur.”

1946 seçimlerinden sonra TBMM’deki partiler arasında uzlaşmaz davranışların giderek gerginliğe yol açtığı görülecektir. Gazetelerin milletvekillerinin davranışlarına taraf olmaları olayları yorumlayışında etkisini göstermektedir.Partilerdeki gerginlik ve basındaki yorumların bazı gazetecileri rahatsız ettiği görülmektedir. Nadir Nadi, “Partilerin Hataları” başlığıyla bir dizi makale yazmış, yapılan yanlışların neler olduğunu ortaya koymuş, her iki partiye de öğütlerde bulunarak “henüz çok genç bir mazisi olan demokratik bünyemizin istikbali hesabına, biz her iki partiye dikkat ve temenni tavsiye etmeyi bir vazife biliyoruz” demiştir. Nadi, siyasi partilerin halkın gerisinde kaldığı ve çok partili yaşama uymakta halkın daha becerikli olduğu fikrindedir. Nadi, CHP açısından o güne kadar demokrasiye geçişine engel olan bazı saptamalar yapmıştır. Tek parti yıllarında izlenen politikanın o günler için zorunlu olduğunu belirtmektedir.

21 Temmuz 1946 seçimleri öncesinde, TBMM’nin yedinci dönemi 14 Haziran 1946 tarihinde tatile girmeden önce önemli demok-

ratik adımlar atılmıştır. Bunlardan biri de basın özgürlüğü konusundadır. 13 Haziran 1946 tarihinde 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50. Maddesi kaldırılmıştır. Ancak 50.Madde'nin kaldırılmasıyla gazetelerin kapatılmasının son bulmadığı görülecektir. 21 Temmuz seçimlerinin ardından Celal Bayar'ın hükümeti seçimlere hile karıştırmakla suçlayan bildirisini, 25 Temmuz 1946 tarihinde üç gazetede yayınlanınca, bu gazetelerden Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri sıkıyönetimce kapatılmıştır. CHP yanlısı Tanin gazetesinin ise kapatılmadığı görülmektedir. İstanbul'da sıkıyönetim varlığının devam etmesi, 50.Madde kaldırılrsa bile basın üzerindeki çifte baskıdan sadece birinin kalktığını göstermektedir.

Nitekim, 1947 yılının Mayıs ayında sıkıyönetim idaresinin altı ay daha uzatılması hakkındaki kanunun görüşülmesi sırasında, DP Başkanı Celal Bayar bu duruma karşı çıkmıştır. Bayar sıkıyönetimin "siyasi bir tazyik vasıtası" olarak istendiği görüşünü savunmuş, asıl amacın basın özgürlüğünü sınırlandırmak olduğunu belirtmiştir. Ancak sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla ülkedeki düşünce hayatına egemen olan ve İstanbul'da çıkan basın organları üzerindeki denetim de sıkıyönetim aracılığıyla uzatılmış olmaktadır.

DP içinde parçalanma belirtileri, 1947 yılında 12 Temmuz Beyannameyi yayınlanmadan önce varlığını göstermeye başlamıştır. DP İstanbul Teşkilatı'na bağlı Haysiyet Divanı üyelerinden Kenan Öner'in parti içindeki muhalefetin yanısıra, 1947 yılının Şubat ayında İzmir'deki gelişmeler sonucunda bazı basın organlarında DP başkanlığına Mareşal Fevzi Çakmak'ı getirmek isteyen bir muhalefet cephesinden söz edildiği görülecektir. DP'nin İzmir İl İdare Heyeti'ne bağlı Haysiyet Divanı üyelerinden General Rasim Aktığ ile Mühendis Harun İlmen ve Doktor Mustafa Ali Kentli'nin görevlerinden çekilmeleri bu konuda yeni yorumlara yol açmıştır.³²

³² *Gazeteler*, 10 Şubat 1947.

12 Temmuz Beyannamesi'nin getirdiği ılımlı havanın ardından iktidar yanlısı basının Seçim Kanunu değişikliğine farklı baktığı görülecektir. Necmeddin Sadak, CHP için “tutulacak yeni yol” da esaslı noktalardan biri olarak Seçim Kanunu’nu göstermiştir.

“Tek dereceli seçim ve çok partili Meclis hayatının muvaffak olması ve normal şekilde yürümesi şarttır. Seçimlerin herkese tam emniyet verecek teknik usullere göre yapılması, giriştiğimiz yeni hayatın ana davasıdır. Millet Meclisi, kanuni müddetini bitirmeden ve gelecek devrenin seçimlerine girilmeden önce Seçim Kanunu mutlaka değişecek, demokrat memleketlerde tatbik edilen usullerin en iyisi, en elverişlisi bizde de tatbik olunacaktır.”³³

12 Temmuz 1947 Beyannamesi'nin önemi*, ilk günden beri demokrasi açısından “dönüm noktası” sayılması olmuştur. İnönü'nün DP lideri Bayar'la görüşmelerine başladıktan sonra CHP yanlısı basınla adeta bir dayanışma içine girmesi, yazarların muhalefete karşı kullandıkları sert üslubun yerini daha hoşgörülü bir üsluba bırakmasından anlaşılmaktadır. Bu durum, daha sonra Recep Peker'in tasfi-

³³ “Yeni Devrim Arifesinde Miyiz?”, **Akşam**, 8 Ağustos 1947.

* 12 Temmuz 1947'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, partilerüstü bir tutumla yayınladığı bildiridir. Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçildikten sonra(1946) demokrasinin doğum sancuları yaşanıyordu. Öte yandan, ABD dünya liderliği yolunda da ilerliyordu. Ancak demokrasi doğarken Recep Peker'in başbakanlıkta kalması çelişkili bir durumdu. 1947 yılının haziran ve temmuz aylarında DP Genel Başkanı Celal Bayar ile Başbakan Recep Peker arasında şiddetli bir polemik yaşandı. Bayar demokraside, Peker ise otoriter rejimde ısrar ediyordu. Tarafların birbirini suçlama dozu aşırıya kaçmaya başlayınca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 12 Temmuz 1947 günü bir bildiri yayımlayarak, iktidarla muhalefet arasında diyalog kurmayı, uzlaşma sağlamayı hedeflediğini açıkladı. 12 Temmuz Beyannamesi olarak adlandırılan bu bildiri ile İnönü üstü kapalı da olsa DP'ye hak verdiğini açıklıyordu. Bu bildirinin önemi İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı sıfatını partiler üstü bir konuma taşımasıydı. İnönü, muhalefete hükümetin baskı yaptığını kabul ediyordu, dolayısıyla DP'nin birinci büyük kongrede (7 Ocak 1947) ortaya attığı “devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması” ilkesinin gerçekleştirilmesi yönünde önemli bir adım atmıştı. 12 Temmuz Beyannamesi Türkiye'de çok partili siyasi hayatın resmen ilanıdır. 12 Temmuz Beyannamesi'nin sonuçları; bu bildiri önce CHP'de, sonra DP'de ikilik yaratmış, her iki partide de ciddi sıkıntılara yol açmıştır. CHP içindeki sarsıntı, Recep Peker'in başbakanlıktan istifasına sebep olmuş DP içinde de, önce Müstakil Demokratlar Grubu'nun, sonra da Millet Partisi'nin doğmasıyla parçalanma süreci başlamıştır. Bu süreç, DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960 yıllarında bile devam etmiştir. www.itusozluk.com. Ayrıca bkz. Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar. Milli Mücadele'den Demokrasiye**, 2.Cilt, Ankara 2001, ss.828-829.

yeci ve CHP müfritleri konusunda basının alacağı tavırda etkisini gösterecektir. İnönü yayınladığı beyannamede, Peker'in ihtilalci bir parti olmakla suçladığı DP'yi savunarak, bir anlamda Peker'e karşı çıkmıştır. İnönü, "ihtilalci bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi partinin metotlarıyla çalışan muhalefet partisinin şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır" diyerek, "Devlet Reisi olarak kendini iki partiye karşı da aynı derecede vazifeli" gördüğünü bildirmiştir. Beyanname, basında övgüyle karşılanmıştır. Nihat Erim; Ulus'ta " Sayın Devlet Reisimizin beyannamesi bizi iç politikamızda rejimi tamamen normalleştirici yolların başına getirmiştir" demektedir, Asım Us, Vakıf'te "karanlık geceler içinde ümitsiz yaşayan bir adam, birdenbire sihirli değnek yardımıyla aydınlık bir dünyaya çıkınca ne hal alırsa bu beyannameyi okuyanın ruhu da öyle geniş bir ferahlık duyuyor" diye yazmaktadır. Us, "memleketimizde çok partili demokrasi hayatının, doğum devresinin anormal şartları içinde geçen ilk safhası, bu beyanname ile kapanıyor ve karşılıklı saygıya dayanan yeni bir safhası açılıyor" yorumunu yapmaktadır.

12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından yaratılan hava içerisinde kanunların demokratlaştırılması gerekliliği basında tekrar vurgulanmaya başlanmıştır. Yeni Asır gazetesinde kanunlarımızda, onları demokratik hayatın icaplarına hakkıyla uydurmak için birçok değişiklikler yapılması lüzumu belirtilerek, nereden başlanması gerektiği sorusuna cevap olarak, bütün hürriyetlerin hem ifadesi, hem teminatı olarak basın hürriyetini göstermek mümkündür. Gerçek matbuat hürriyetinin arkasından diğer hürriyetler de gerçek olarak gelir denmektedir.

Ulus gazetesinde, yeni kabinenin 12 Temmuz Beyannamesi'nin açtığı yolda yürüyenlerden oluştuğuna dikkat çekilmektedir. Basının 12 Temmuz Beyannamesi'nin gerçekleşmesi sırasında İnönü'ye verdiği desteğin şimdi de hükümet ve CHP içinde değişiklikleri gerçekleştirebilecek kadroya verildiği görülmektedir. Gazetelerde bu gelişmelerin ardından İsmet İnönü'nün mutedil olarak tanınan Nihat Erim ve DP'li bir milletvekilini de yanına alarak, Erzurum'dan başlayarak bir yurt gezisine çıkması olumlu karşılanmıştır.

CHP Yedinci Büyük Kurultayı'na muhalefetin beklentilerine cevap verecek olan çözümler ve CHP bünyesinde esaslı bir değişiklik olacağı beklentisiyle gidilmiştir. Basın organları, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra CHP'nin 1947 Kurultayı'nda partinin tüzük ve programını yeniden gözden geçireceğini ifade etmişlerdir. Hepsinde ortak olan kanı, CHP'nin çok partili yaşama uyum sağlaması, teşkilatında, mücadele metotlarında gerekli değişiklikleri yapması, ilkelelerini daha kesin ve belirli bir hale koyması zorunluluğudur.

Ulus gazetesinde, Kurultay sırasında iktidar partisinin kendini açık yüreklilikle eleştirildiği ve muhalefet partisinin demokratik hayatımızın gelişmesindeki öneminin teslim edildiği yazılmıştır. Kurultay'da hazırlanan tüzük için şu yorum yapılmaktadır: "CHP'nin yeni tüzüğü partiye tam demokratik bir hüviyet vermiştir...Partimiz inkılâp yolunda hamlelerine devam etmektedir. Hayatın terakki ve icaplarına kendisini bu derecede çabuk ve sarsıntısız intibak ettiren teşekküller kuvvetlenirler. CHP'nin parçalanacağını, dağılacağını zannedenler feci surette yanılmaktadırlar."³⁴

Kurultay'la ilgili olarak basında en çok tartışılan konulardan biri CHP programında yer alan devletçilik ilkesi olmuştur. Partinin kendini yenilemesi ve CHP programındaki bazı ilkelerin daha belirli hale gelmesi gereğince gazeteciler de katılmış ve devletçilik hakkında yazılar yazmışlardır. CHP'nin Kurultay'da devletçilik ilkesi ve bunun açıklığa kavuşturulması konusunda tavrı, parti programında yer alan devletçilik ilkesinin sınırlarını daha kesin olarak çizilerek, daraltılması olmuştur. CHP programında devleti kamu menfaatlerini ve hizmetlerini ve milli savunmayı sağlamak üzere doğrudan doğruya yapacağı işlerin niteliği açık bir şekilde belirtilmiştir. Bunlar enerji santrallerinin ve ağır endüstrisinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük girişimlerle, kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve PTT gibi girişimlerden ibarettir. Devletin yapacağı işler kategorisine, ya özel sermayenin başaramayacağı ya da gi-

³⁴ "Partimizin Yeni Tüzüğü", *Ulus*, 30 Kasım 1947.

rilmesinde kâr ve menfaat görmeyeceği ekonomik faaliyetler girmektedir. Bunun dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin özel sermaye tarafından kurulması ve bu girişimleri devletin teşvik etmesi, bir ödev halinde yüklenmesi lâzımdır. Ulus gazetesinde programda devletin kâr amacıyla ziraat yapamayacağını da özellikle açıklandığı belirtilmektedir.

CHP Meclis Grubu'nun 14 Ocak 1948 tarihinde aldığı prensip kararına dayanarak, Hasan Saka Hükümeti'nin anti demokratik kanunların değişmesi çalışmalarına başlayacağını açıklanması, basın tarafından övgüyle karşılanmıştır. Son Telgraf'ta, muhalefet lideri Bayar'ın bu gelişme üzerine gazetelere verdiği demecinde yaptığı yerinde takdir değerlendirmesine değinilmekte ve İnönü rehberliğindeki CHP'nin tahrikçilere ve ifratçılara aldanmayacağı, demokratikleşme arzusunda muhalefet ve iktidar arasındaki görüş farkı değişikliklerin hemen mi, daha sonra ve sıra ile mi? Gerçekleştirilmesi konusundan ibaret olduğu belirtilmektedir.

Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, basının yeni hükümetten beklentileri demokratikleşmenin hızlandırılması yönündedir.

Akşam gazetesinde ise, gelişmeler her iki partideki mutedil ve müfrit grubun hedeflerine bakılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. İki partinin çoğunluğunu ve sağduyusunu temsil eden mutedillerin hemen hemen aynı yol üzerine yürüdükleri belirtilmektedir. Bu yorum göre CHP mutedilleri, DP'nin Hürriyet Misakı ile ifade ettiği şartları yerine getirmeye hazırdır. Celal Bayar'ın arkasında yürüyen DP mutedilleri, iktidara kanun yoluyla gelmek, anarşi ve ihtilale sapmamak hedefini gütmektedir. Basın organları, DP içindeki bu gelişmeleri DP'nin parçalanmasının demokrasi davasına zarar vereceği endişesi içinde izlemişlerdir. DP'den kopmaların kesinleşmesiyle, giderek basının da olaya daha esnek bakmaya başladığı görülmektedir. DP içindeki çalkantıların demokrasiyi sarsabileceği endişesi, daha sonra farklı seslerin doğallığının kabullenilmesine dönüşmüştür. Köşe yazarları, parti içindeki anlaşmazlıkların herhangi bir fikir mü-

cadelesinden kaynaklanmadığını, basit ve şahsi birtakım çekişmelerin rol oynadığını belirtmişler ve demokrasinin yaşamasına büyük bir titizlikle yaklaştıklarıdır.

Hüseyin Cahit Yalçın, “devlet başkanlığı ile parti başkanlığı görevinin aynı kişide toplanması demokrasinin gereği değildir” diyerek, “DP’nin fikri ve arzusu prensip ve hukuk bakımından müdafaa edilemez” görüşünü ileri sürmüştür.

1948 yılına girerken CHP içinde dalgalanmaların dinmediği görülmektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver’in partiden istifası çeşitli yorumlara yol açmıştır. Son Telgraf’ta Tanrıöver’in ayrılışının CHP’nde bir sürpriz olarak karşılanmadığı, Tanrıöver’in bir görüşün başı olarak CHP programına bazı nokta ve prensiplerde samimi olarak muhalif bulunması nedeniyle, bu ayrılığın bir zorunluluk olduğu ileri sürülmektedir. Makale’de CHP’den zamanla ayrılmaların olacağı ve bunun devam edeceği bir gerçeklik olarak kabul edilmekte, nedeni ise şu şekilde açıklanmaktadır: “Çünkü CHP... eskiyi tek parti olarak kuruluşundaki bünyeyi, bir vatansever camiası oluşundaki sırrı, demokratik gelişme ve çok partili rejim içinde ilanihaye devam ettiremezdi. Programına göre bünyesini ıslah ve tavsiye etmek zorundaydı ve bu programa uyamayanlar da ayrılmak mecburiyetindedirler”.³⁵

Nadir Nadi, Kurultay’ın başardığı önemli işlerden birinin devletçilik prensibini sınırlandırmaya çalışmak olduğunu yazmıştır. Devletin özel sermayeye devrettiği işlerde ölçülü olmasını, şartları göz önünde tutarak ekonomik yaşamın geleceğini hazırlamasını istemektedir. Nadi’ye göre, devletin yapması gereken şudur: “Ne halkın soyulmasına göz yummak, ne de artık benden gitti diye sanayi müesseselerini kendi eli ile boğmaya kalkmak! Milli menfaat hangi yolu emrediyorsa, oraya doğru emniyetli adımlarla yürümeye bakmalıyız...”³⁶

³⁵ Etem İzzet Benice, “Bir Muvazaa Partisi Bahis Mevzuu Olamaz”, **Son Telgraf**, 6 Ocak 1948.

³⁶ “Aşırı Devletçiliğe Veda”, **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1948.

1950 seçimlerinden iki yıl önce, CHP'nin gelecek seçimlerde kaybedeceği basında artık açıkça yazılmaya başlanmıştır. Etem İzzet Benice'nin değerlendirmesine göre demokratik Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak ve tamamlamak görevi, savaş sonrasının koşullarında CHP'ne gelecek seçimleri kaybettirecek gözükmektedir. Ancak Benice, CHP'nin programından, tüzüğünden, teşkilat ruh ve bünyesine hakim olan madde ve mana unsurlarından değil, hükümet icraatından şikayetçi olduğunu yazmaktadır. "Hakikat olarak göz önünde hükümetin yalnız üç büyük icraatı vardır. Tek tip ekmek, kömür ve kâğıt fiyatlarını yükseltiş...CHP iktidarı için...ancak iki yıllık zaman vadesi kalmıştır. Bu iki yılı sadece söz ve vaatle geçirmeye imkân yoktur. Halk ve hayat reel ve ameli tedbirler istiyor."³⁷

Türkiye'deki basın özgürlüğüne, ülkedeki demokratikleşme sürecini izleyen Batı ülkeleri de önem vermiştir. 23 Mart 1948 tarihinde Cenevre'de toplanan "Haber Alma ve Basın Hürriyeti" hakkındaki BM Konferansı'na Türkiye de davetlidir. Türkiye'nin konferansta gördüğü itibar ve Nihat Erim'in haber alma ve basın hürriyetinin ana ilkelerini tayin edecek ana komisyonun sözcülüğüne seçilmesi, Ulus gazetesinde övgüyle karşılanmış ve Türkiye demokratik hürriyetler vatani olarak nitelendirilmiştir.³⁸ Oysa Cihad Baban, bu konferansın devam ettiği günlerde yürürlükteki Basın Kanunu'nun elden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Çünkü, bu kanunda da demokratik örneklerle uygun olmayan ağır cezai hükümler vardır. Rey serbestliği kadar yazı hürriyeti de demokrasinin desteklerindedir, diyen Baban, ülkede demokrasiyi yerleştirme yarışına bütün partilerin katılmasını dilemektedir.³⁹

14 Ocak 1948 tarihinde CHP Grubu'nda Seçim Kanunu'nun tadili ve yeniden hazırlanması konusunda bir prensip kararı alınmıştır. Ulus gazetesi mevcut kanunun da gizli oy, açık sayım prensibini be-

³⁷ "Faik Barutçu'nun Raporu", **Son Telgraf**, 7 Şubat 1948.

³⁸ "Haberleşme Hürriyeti", **Ulus**, 26 Mart 1948.

³⁹ "İki İyi Haber", **Tasvir**, 2 Nisan 1948.

nimsediğini, önceki seçimlerde bu prensibin uygulandığını, ancak kanunun gizli oy atmanın ne tarzda olacağını ve açık sayım konusunun da nasıl uygulanacağını belirtmediğini, hükümetin bu konuya eğileceğini belirtmektedir. Basın organları, demokrasiye geçiş için seçimlerin sağlıklı yapılmasının ön koşul olduğu ve DP'nin istekleri gerçekleşmeden bunun olmayacağı konusunda aynı fikirdedirler. Cumhuriyet gazetesinde, Celal Bayar'ın Sakarya mitinginde üzerinde durduğu konular şu iki kelime ile ifade edilmektedir: Seçimlerde Emniyet. Gazetede bu sloganın açıklaması da yapılmakta, amacın seçimleri kazanmak değil, demokrasiyi yerleştirmek olduğu yinelenecek, “memleketin siyasi hayatında ileri demokrasiyi kendisinin istediğini ve başardığını söyleyen CHP, ümit ederiz ki DP'nin ve onunla beraber her vatandaşın istediği tam seçim emniyeti ve selametini kabul etmekten kaçınmayacaktır” denmektedir.⁴⁰

Seçim Kanunu ile ilgili TBMM'ndeki tartışmalar basında ilgiyle yansıtılmakla birlikte, TBMM'nde tartışmalar nedeniyle DP ile CHP arasında çıkan ayrılık basını da etkilemiştir. Daha önce kanunun değişmesi konusunda fikir birliği içinde olan basın organları, kanundaki ayrıntılar üzerinde iki parti arasında ayrılığın baş göstermesiyle bölünmeye başlamıştır.⁴¹

1948 yılı Haziran ayında Hasan Saka Kabinesi istifa etmiştir. Başbakan Hasan Saka'nın Meclis Grubu'ndan güven oyu bile istemeden istifasının ardından hükümetin çok yıpranmış olduğuna ilişkin yazılar çıkmıştır. Hasan Saka'ya hükümet kurma görevi ikinci kez verilmiştir. Yeni kabinede CHP içinde 35'ler diye adlandırılan grupta yer alan kişilerin ağırlığı dikkati çekmektedir. Tahsin Banguoğlu, Cavid Oral, Emin Erişirgil, Nihad Erim, Cemil Said Barlas gibi ilk defa bakan olan, genç isimler görülmektedir.⁴²

“Kabinenin ekseriyeti yeni girdiğimiz ileri demokrasi hayatının istediği şartlara uygun ve CHP içinde ileri demokrasi cereyanının

⁴⁰ “Gaye Seçimlerin Emniyet ve Selametidir”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1948.

⁴¹ İzzet Benice, “Halk Partisi Zaaf Değil, İyi Niyet Gösteriyor”, **Son Telgraf**, 1948.

⁴² “Yeni Kabine”, **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1948.

kuvvetlenmesi ve hızlanması için çalışmış milletvekillerinden mürekkebtir. İkinci Hasan Saka Hükümeti'nin demokrasi ruhunu ve prensiplerini birincisinden daha kuvvet ve süratle hakim kılacağını kabul etmek yanlış olmaz".⁴³ Ulus gazetesinde birinci hükümetin dokuz ay süren çalışma devresinde yeni hamlelere elverişli bir zemin hazırlamaya çalıştığı, demokratik gelişmemizin köklerini sağlayacak, idare hayatımızı yeni şartlara ayarlayacak yirmiye yakın esaslı kanun tasarısının Meclis'e sunulabildiği yazılmıştır. Diğer bir yorumda da İzzet Benice tarafından "Cumhuriyet devri ve tarih içinde bir numaralı Hasan Saka Hükümeti kadar aciz, muvaffakiyetsizlik, durgunluk hadiseleri anlayışsızlık gösteren ve izalesi en kolay meseleler karşısında dahi pasif kalan bir hükümetin gelmediği ve gelemeyeceğini" ileri sürmüş, yeni kabine konusunda "bekleyelim, görelim" biçiminde yorum yapmıştır. Ancak daha sonra yeni kabinenin "CHP iktidarında yeni bir dönüm noktası teşkil ettiğini" ifade etmiştir.⁴⁴ Nitekim İkinci Hasan Saka Hükümeti, programına Basın Kanunu'nda değişikliği de almıştır.⁴⁵

Cumhuriyet gazetesinde hükümet programındaki bu vaat için hakiki Türk basınının istediği de zaten bundan ibarettir. Fakat bu yüksek basın hürriyetiyle ferdin şeref ve haysiyeti prensiplerinin kanunda nasıl telif ve imtizac ettirileceğini göreceğiz diye yazmış, bu konudaki kuşkular şöyle dile getirilmiştir: "Basın hürriyetinin aşırı sağcı ve solcular tarafından rejime zarar verecek bir surette kullanılmasını inkılâpçı, milliyetçi, vatansever hiçbir Tür gazetesi de, hiçbir Türk gazetecisi de, hiçbir Tür vatandaşı da istemez. Yalnız bu müesir şekilde mücadelenin tatbikatta takip edilen gayenin hududunu aşmaması ve yalnız rejimimize zarar verecek propaganda ve tahribata karşı olmasını sağlamak gayet mühim bir noktadır."⁴⁶

Ulus gazetesinde gelişen koşullara uygun bir Basın Kanunu için Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nün Batı devletlerinin demokratik

⁴³ "Yeni Kabine", **Ulus**, 12 Haziran 1948.

⁴⁴ **Son Telgraf**, 12 Haziran 1948.

⁴⁵ **Ayın Tarihi**, Haziran 1948, Sayı 175, s.18.

⁴⁶ "Kabine Programı ve Demokratik Gelişme", **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1948.

esaslara dayanan basın kanunlarını izleyerek kıyaslamalı bir çalışma yaptığından söz edilmekte, basının büyük kısmının hürlüğün sorumluluğunu idrak eden bir olgunluğa sahip olduğunu ispat ettiği vurgulanmaktadır.

Basın Kanunu hakkında basının uyarıları genel olarak toplumun hakları ve menfaatleri ile bireyin hakları arasındaki dengenin korunması yönünde olmuştur. Ancak, CHP iktidarı döneminde kanun çıkarılamamıştır.

17 Ekim 1948 günü on üç ilde ara seçimler yapılmıştır. Seçimlere olan hassaslık, ara seçimlerin sonuçları konusunda basında da kendini göstermiştir. İçişleri Bakanlığı bir tamim yayınlarak seçimlere katılmayan vatandaşların seçmen defterlerinden çıkarılacak listesini isteyince, muhalefetten ve basından tepki gelmiştir. Ancak, Nadir Nadi, on üç ilden bir veya ikisini ele alarak, birkaç ilçeyi ayırıp bütün köyleri ile beraber bu ilçelere ait seçmen listelerinin suretlerini tekrar kontrol etmek fikrini ortaya atmıştır. TBMM’nde Seçim Kanunu’nun görüşülmesi sırasında seçim için yapılacak propagandalar da muhalefetin tepkisine neden olmuş, yeni tasarıda bu konuda muhalefete hiçbir hak tanınmadığı belirtilmiştir.⁴⁷

1950 seçimleri yaklaştıkça İnönü’nün yurt gezilerindeki tavrı nedeniyle muhalif basın tarafından eleştirildiği görülecektir. Cumhurbaşkanı’nın, CHP başkanı sıfatıyla hareket ettiği belirtilmekte, halk arasına karışıp kahvelerde oturup sohbet etmesi yadırganmaktadır. DP’nin yayın organı Zafer gazetesinde İnönü’nün demokrasi konusundaki tutumunun hatırlatılmasına karşı, Anayasa’nın 32.Maddesi hatırlatılarak, Cumhurbaşkanı’nın günlük politika güvürtüsü içine girmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Basın Kanunu üzerinde tartışmalar Günaltay Hükümeti zamanında da devam etmiştir. Nadir Nadi, 12 Mart 1950 tarihinde yazdığı makalede, Günaltay Hükümeti’nin iyi bir Basın Kanunu çıkarabile-

⁴⁷ Mümtaz Faik Fenik, “İktidar Hep Kendi Lehine Yontuyor”, *Zafer*, 9 Şubat 1950.

ceğine inanmamaktadır. Nadi, “ bir memlekette kusurlar teşhir olunamaz, kötülükler ortaya konmaz ve suçlara dair yazı yazılamazsa, o memleketin halkçı bir hükümetle idare edildiğini kimse iddia etmeyecektir” diyerek, hükümetin gerçekte basın hürriyetini isteyip istemediğini sormaktadır. Nadi’ye göre hükümeti gerçekte basın hürriyetini isteyip istemediğini sormaktadır. Nadi’ye göre hükümeti basın konusunda tereddüte düşüren nokta, basın özgürlüğünün iki taraflı bir silah olmasıdır ve yazı hürriyetini ve tenkit hakkını kabul ederek, bu hakları korumanın ancak objektif bir görüşle mümkün olabileceği görüşündedir.⁴⁸

Basında tartışmalara neden olan bu gelişmeler 14 Mayıs 1950 seçimlerini DP’nin kazanmasıyla yeni bir döneme girmiştir. Türk basını demokrasinin gelişim çizgisi içerisinde aşırı akımlara karşı duyarlı bir tavır sergilemiş, siyasal istikrarın belli sınırlar içerisinde sağlanabileceği inancını taşımıştır. Türk basınında 1945-1950 döneminde üniversite ve gençlik, yeni doğan kurum ve kuruluşlar, din ve kimlik konularına ilişkin yazılar da yer almıştır.⁴⁹ O dönemdeki gazete haberlerinden örnekler vererek, en azından basının içinde bulunduğu durum ve Türkiye’deki gelişmelere basının yaklaşımı ile ilgili bir çerçeve çizmeye çalıştık. 1945-1950 dönemi incelemesi zor ve karışık bir dönemdir. Zira bir dönem kapanmakta yeni bir döneme geçilmektedir.

SONUÇ

1945-1950 yılları arasındaki Türkiye’nin tarihinde “Demokrasiye Geçiş Süreci” olarak ifade edilen dönemin özelliği; II.Dünya Savaşı’nı demokrasi ile yönetilen ülkelerin kazanması, savaştan kısa bir süre sonra “soğuk savaş” olarak adlandırılan dönemin başlamasıyla dünyanın bir kutuplaşmaya doğru gitmesi ve Türkiye’nin Batı bloğu-

⁴⁸ Cumhuriyet, 12 Mart 1950.

⁴⁹ 1945-1950 döneminde değişik gazetelerde çıkan yazılardan örnekler Ekler bölümünde yer almaktadır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Cumhuriyet Arşivi, Dosya No.030.01, 132/859/1, 6 sayfa. (EK-III) Dosya No: 030.01, 132/859/4, 4 sayfa. (EK-IV)

na kayma sürecinin hızlanmasıdır. Türkiye’de siyasal rejimin yapısı savaş sonrası değişme sürecine girmiş,1946 yılında çok partili siyasal yaşama geçilmiş, 1950 yılında ise, 27 yıllık tek parti iktidarı seçimle yerini DP’ye bırakmıştır.

Bu dönemde, siyasal iktidarının liberalleşme çabaları sonucu, henüz yasal değişiklikler gerçekleşmediği halde, basın organlarında 1945 yılı öncesine kıyasla o güne kadar ifade edilmeyen konular yazılabılmıştır.

Modernleşme hedefini benimseyen gazeteciler, devletle halk arasındaki ilişkileri sağlayacak ara yapıların bulunması, toplumsal örgütlenmenin yeterli olmaması nedeniyle toplumu eğitici, akıl verici bir görev üstlenmişlerdir. Zaten, 1937 yılında fiili olarak Anayasa’ya da girmiş olan Kemalist ilkelerin herkesten olduğu gibi basından da benimsenmesi beklenmektedir.⁵⁰ Bu nedenle Kemalist hedefler basındaki yorumlara temel oluşturmuş, Cumhuriyete sahip çıkma, rejimi her türlü tehlikeye karşı koruma anlayışı, yönetici kadro ile gazetecilerin ortak hedefi olmuştur.Ayrıca İstanbul basınının önde gelen bazı gazetecilerinin CHP ile ilişkilerinin partinin milletvekili olacak kadar girift olduğu görülmektedir. CHP’nin baştan beri bir vesayet partisi niteliği taşıması, basının etkili kadrolarının konuları gibi nedenlerle, incelenen dönemin gazetecileri demokrasiye Kemalist ilkelerin gereği vesayetçi bir anlayışla yaklaşmışlardır.Ancak, iktidarın basın üzerinde yasalarla ve birtakım kurumlar aracılığıyla baskılarını sürdürmesinin yanısıra, gazetecilerin içinde yetiştikleri bu kültürel ortam onların demokrasiye yaklaşımlarında belirli sınırları da oluşturmuştur.

1945-1950 yılları arasında basın organları için başlıca amaç, çok partili demokrasinin yaşatılması üzerinde toplanmıştır. Bu konuda öncelik ise, o güne kadar izlenen politikalara ters düşmeyecek kalıcı bir muhalefet partisinin varlığına bağlanmış, 1924 Anayasası’nın

⁵⁰ Mete Tunçay, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.8, s.2019-2024.

ikinci bir parti kurmaya elverişli olduğu belirtilmiştir. Basın organları yeni partinin kurucu kadrosunun, Türkiye'yi yöneten, Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış, Cumhuriyeti kurmuş ve basın desteğini almış kişilerden oluşmasını o güne kadar yapılanların yaşatılması açısından önemli görerek desteklemiştir. DP'nin yönetici kesimin içinden ve onun işbirliği ile meydana gelişi, programındaki Kemalist ilkelere de yansımış, her iki parti arasında toplumsal dengeleri alt-üst edecek ideolojik farklılıkların olmaması basının siyasal iktidar karşısında bu desteği rahatça verebilmesini sağlamıştır. Yeni partinin Celal Bayar ve arkadaşları tarafından kurulması rejim açısından bir güvence olarak görülmüş; Necmeddin Sadak, Ziyad Ebüziyya gibi bazı gazeteciler ideolojik temeli farklı olan doktriner partilerin zamanla kurulabileceği konusunda yazılar yazmışlardır.

İncelenen dönemde ülke çapında etkili olan bazı İstanbul gazeteleri ve DP arasında bir ittifak söz konusudur. İstanbul basını çoğunlukla DP'yi desteklemiştir. DP ile basın organlarının savunduğu taleplerin çakıştığı görülmektedir. Demokrasinin yerleşmesi, tek parti yönetiminin baskısından kurtulmak isteyen basın için de, muhalefet partisinin yaşaması için de gereklidir. Bu nedenle iktidar partisine karşı gösterilen uzlaşmacı tavır, basını ve DP'yi birleştirmiş ve iki parti arasındaki ilişkilerde basının arabulucu tavrı, geçiş dönemi için gerekli olan sağduyulu ortama katkıda bulunmuştur.

Basınla DP'nin birleştiği bir başka nokta, her ikisinin de toplumsal hoşnutsuzluğun kanalize edilebileceği bir alan olmasıdır. Savaş sonrası CHP'den hoşnut olmayan toplumda DP yeni bir kan durumundadır. Basının toplumda yeni oluşan güçlerle yaptığı ittifak, daha sonra bu güçleri bünyesinde topladığı için basın-DP ittifakına dönüşmüş; Vatan gazetesi başta olmak üzere bazı basın organları işi DP sözcülüğüne kadar vardırımlardır.

Basın da tıpkı DP gibi bazı koşulların oluşturulması konusuna öncelik vermiş ve muhalefetin bu konudaki tavrını desteklemiştir. Muhalefetin örgütlenmesi ve örgüt içi sorunları çözmesine öncelik ve-

rilmiş, temel hak ve özgürlüklerin yerleşmesi zamana bırakılarak, öncelikle muhalefetin yaşama koşullarının oluşması ve kalıcılığı gibi konular gündeme getirilmiştir. Basın organlarının çok partili bir yaşam için gerekli hukuksal ve idari değişikliklerin yapılmasını çabuklaştırmayı hedeflemeleri iktidar için önemli bir baskı oluşturmuştur. Bunun için başta Basın Yasası olmak üzere, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması sorunu, Tek Dereceli Seçim Kanunu'nun adli teminatı sağlayacak biçimde çıkması gibi konularda DP'nin en büyük destekçisi basın olmuştur. Basın toplumda yeni açılımları sağlayacak hukuksal ve idari değişiklikleri ısrarla ele alarak yayılmasını sağlamış, demokratik sistemin işlemlerini hedef almış, siyasal gündemin belirlenmesinde etkili olabilmiştir.

DP'nin ortaya çıkışından sonra, basının olaylara yaklaşımında CHP'nin ilkelerini siyasal rejimdeki demokratikleşme ile birlikte yeni ortama uyacak bir biçime uyarlamaya çalıştığı görülmektedir. Cumhuriyet rejimini milli irade anlayışı ile temellendirmiştir. Basının katkısıyla gerçekleşen yeniden yorumlamada inkılapçılık, halkçılık, devletçilik ilkeleri geniş tabanlı kalkınma kapsamına, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik ilkeleri de devlet-toplum bütünleşmesi kapsamına alınmıştır. “Yeter Söz Milletindir” sloganını bayrak edinen DP'nin milli iradenin temsilcisi olarak, 1950 seçimlerini kazanmasında basının yol göstericiliğinin önemi ve aynı zamanda demokratik yaşamın önemli bir ögesi olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Afetinan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, ATAM Yayını, Ankara 2000.

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1980.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara 2004.

Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I-III, ATAM Yayını, Ankara 1989.

Aybars, Ergun, **İstiklal Mahkemeleri 1923-1927**, Ankara 1982.

Aybars, Ergun, **İstiklal Mahkemeleri**, Ankara 1987.

Barutçu, Ahmet, **Siyasi Hatıralar. Milli Mücadele'den Demokrasiye**, 2.Cilt, Ankara 2001.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi. Dosya No: 030.01 42/249/3; 030.01 42/252/35; 030.01 128/834/12; 030.01 132/859/1; 030.01 132/859/4.

Gevgilili, Ali, **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi**, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk, İstanbul 1980.

Gürkan, Nilgün, **Türkiye'de Demokrasi'ye Geçişte Basın (1945)**, İstanbul 1998.

Güvenir, O.Murat, **2.Dünya Savaşı'nda Türk Basını**, İstanbul 1991.

Kabacalı, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul 1990.

Karaoşmanoğlu, Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, İstanbul 1984.

Kılıç, Sezen, "Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)", **ATAM Dergisi**, Sayı 70, Mart 2008, Cilt XXIV, ss.149-195.

Kocabaşoğlu, Uygur, "1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bir Bakış", **SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık**, VI/1981.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1999.

Koç, İ.Ceyhan, **Tek Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri (1929-1938)**, Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1993.

Koloğlu, Orhan, **Türkiye'de Basın**, İstanbul 1992.

Öz, Nurettin, **Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Ankara 1991.

Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın**, Ankara 1989.

Topuz, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul 1973.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Ankara 1981.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1944**, C.3, İstanbul 1970.

Yılmaz, Mustafa-Yasemin Doğaner, **Cumhuriyet Döneminde Sansür (1923-1973)**, Ankara 2007.

EK 1

MECLİS ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
SİYASİ İŞLER BÜYÜK BÜYÜK

C.H.P. Meclis Gurubunun 21 Aralık 1944 tarihinde verdiği karar üzerine Gurupça vazifeleştirilen komisyonun hazırladığı Basın mevzuunda raporun metni.

6 Nisan 1944 tarihli

Ulus gazetesinden

Not:

Gazetede bu raporu kimlerin hazırladığına dair bir işaret ve kayıt yoktur. C.H.P. Meclis gurubu Umumi hey'etinin 21.12.1943 tarihli kararından gazetede bahsedilmekte ise de 22 Aralık 1943 tarihli Ulus'ta neşredilen "A.A." işaretli Gurup tebliği metninde bu bahse dair herhangi bir işaret yoktur. Sadece Ankara otobüslerinde izdihamin men'i, sıra usulüne riayetini temini, okul mevzuu, sağlık durumu işleri üzerinde Dahiliye, Maarif ve Sağlık Vekillerininin izahat verdiklerinden bahsedilmektedir.

17

030	01			42	243	3
-----	----	--	--	----	-----	---

Ulus
6 Nisan 1944 Perşembe

MECLİS GURUBU BAŞKANLIĞI
CUMHURİYET BİNASI

Başlıklar:

Basınımızı daha yapıcı ve faydalı bir hale getirmek için
C.H.P. Meclis Gurubu Komisyonunca Hazırlanmış
olan raporun metni

/mi

C.H.P. Meclis gurubu umu heyetinin 21.12.1943 tarihli kararı ge-
reğince, Basın ve Yayın alanında görülen hadiseleri incelemek, bunları
önliyecek tedbirleri düşünmek ve her türlü basın ve yayın vasıtalarını
daha yapıcı ve faydalı hale getirmenin şartları tayin etmek maksadıyla
kurulan komisyon, çalışmalarını bitirmiş, düşünce ve dileklerini bir
raporla C.H.P. Meclis Gurubu Reisliğine arz etmiştir.

Bu raporun metnini aşağıda okuyucularımıza suruyoruz:

C.H.P. Meclis Gurubu Reisliğine

29.III.1944

Gazete ve dergilerin, kitap ve diğer yayın vasıtalarının milli
hayatın gelişmesinde, Kemalist rejimin ve Türk devletinin gelişmesinde
büyük vazifeleri vardır. Basın ve Yayın vasıtaları milli birliğin tamam-
lanması, milli maksatların elde olunması, halkın siyasi terbiyesinin ge-
lişmesi, ahlâk, ilim ve san'at bakımlarından vatandaşların ve cemiyet
seviyesinin yükselmesi yolunda en tesirli yardımları yapabilir. Böyle ol-
ması lâzımgelirken bir kısım gazete ve mecmualarda çıkan yazılarla umu-
mun karşısında temsil olunan ve radyomuzla yayınlanan piyeslerin; ara-

./.

030	01			42	249	3
-----	----	--	--	----	-----	---

2

larında çocuklar ve gençler de bulunmak üzere bütün vatandaşlara dağıtılan ve satılan kitapların içinde öyleleri vardır ki, bunlar yukarıda söylenen ve yapıcı bir milli basın ve yayından beklenen vazife ve hizmetlerle uyuşamayacak mahiyettedirler.

Zaman zaman bazı gazetelerde devletin umumi siyasetine uygun olmayan yazıların çıktığını görülmektedir. Bazı dergilerde Teşkilâtı Esasiye Kanununun ikinci maddesinde gösterilen ve Türk Ceza Kanununda müeyyideleri bulunan esaslara aykırı veya halk tabakaları arasında ihtilâflar yaratacak, fertler ve zümreler arasında garaz ve kin doğuracak neviden makale ve manzumlerle sık sık karışılmaktadır.

Kazanç elde etmek maksadıyla vatandaşların namus, haysiyet ve şerefleriyle oynamaktan çekinmeyen değersiz yazıların da nasıl kâpışıldığını ve nasıl yeni baskılarının yapıldığını görüyoruz. Kanunlarımızda; bu türlü zararlı neşriyatı önlemek maksadıyla basını daha sıkı bir mürakabe altında bulundurmaya müsait hükümler vardır. Bu bakımdan hükümetimiz demokratik esaslara dayanan idareler arasında en fazla mücehhez olanıdır. Böyle olmakla beraber Cumhuriyet idaresi basın ve yayın vasıtalarının katil olduğu kadar geniş bir hürriyet içinde daha iyi gelişeceğini, olgunlaşacağını ve mes'uliyet şuuruna yüksleceğini umarak çok sert tedbirlere meyil etmemiştir. Daha Cumhuriyetten evvel milli mücadele devirlerinde bile Millet Meclisinin idaresi altında bulunan topraklarda çıkan gazete ve mecmualara karşı konmamış, dahili emniyetin fevkalade tedbirlere başvurulmasını ve taktirî sükûn kanununun çıkarılmasını; zaruri kıldığı ilk Cumhuriyet yıllarında sansür usulü hatıra getirilmemiştir. Basının zararlarını önleme veya azaltma yolunda sansürün uygun bir tedbir olamayacağı komisyonumuzun da kabul ettiği esaslardandır. Kanaatimizce Teşkilâtı Esasiye Kanununun matbuatın neşrinin evvel teftiş ve muayeneye tâbi tutulmayacağına dair olan 77. maddesinin değiştirilmesini okla getirmemelidir. Bu maddede işaret olduğu gibi, matbuatın kanun dairesinde serbest kalması, züşük kâliteli bir basını kucağında barındırmıyacak bir cemiyet seviyesinin

-35847 KAYITLI DOKÜMAN
DÜZENLENMİŞ KOPYA

meydana gelebilmesi için şart olduğu kadar zararlı fikir ve tenayülle-
rin ifade olunamadıkları takdirde görülen sathın altında işleyerek
rajimin ve Devletin temellerini oymak suretile mucip olabileceği tehli-
keyi önlemek bakımından da bir zarurettir.

Basın hürriyetinin muhafaza ve himyesi esas prensip kalmakla bera-
ber onun yukarda sayılan zararlarının devamına da müsaade etmemek
lâzımdır. Bu maksatla müracaat olunabilecek tedbirler şöylece üç esas-
ta toplanabilir.

I. Kanunların icra ve kaza makamlarına verdiği selâhiyetlerin iyi
kullanılması;

II. Kanunlardaki eksiklerin tamamlanması;

III. Gazeteciliğin mensuplarına refah ve güven veren bir mesâek
haline getirilmesi.

030	01			42	243	3
-----	----	--	--	----	-----	---

EK 2

C. H. P.
B. M. M. Grubu
İdare Kuralı
Sayı
1396

MECLİS ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİ

1. XII. 1969

Sayın Şemsettin Günaltay

Başbakan

Rize Milletvekili Dr.Fahri Kurtuluş'un Hükümet tarafından hazırlanmış olan Başın Kanunu hakkındaki soru önergesinin bir örneği ilişik olarak takdim edilmiştir.

Adı geçen önergenin Genel kurulun önümüzdeki salı gündemine konmuş bulunduğunu saygılarımla arz ederim.

C.H.P.Meclis Grubu Başkan.V
Trabzon Milletvekili

Barın

030	01			42	252	35
-----	----	--	--	----	-----	----

28.XI.1949

BEVET AKIVLKI GENEL MESTALOGU
BUNUSAKVET AKIVLKI

C.H.P.Keclis Grupu Başkanvekilliğine

Hükümet tarafından hazırlanmış olan Basın kanununun Meclise sunulmaktan geri bırakıldığını gazetesinde okudum.

Bu haber ne dereceye kadar doğrudur ve geri bırakma hangi mülahazalara dayanılarak yapılmıştır?

Hükümetin bu hususta;Grup Genel Kurulunun yapacağı gizli oturumda cevap arzetmesini saygılarımla rica ederim.

Rize Milletvekili
Dr.Fahri Kurtuluş

030	01			42	252	35
-----	----	--	--	----	-----	----

EK 3

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİLİK ARŞİVİ

9/5

28.Ocak.1950 tarihli TAN gazetesinden
(C.H.P. Greve karşı mücadele açtı başlıklı yazıdan)

.....
.....
Günün kahramanı halinde kürsüye gelen taktir sahibi
Fahri Kurtuluş:

- Türk işçisinin suratına sürülen leke hükümet tarafından silinmiştir.tarzında dinleyenlerin ne maksatla söylendiğini anlayamadıkları bir ifade ile söze başladı ve grevi yalnız Komünistlerin istediğini,yalnız kominizan fikirleri yaymakla tamnamış olduğunu söylediği Aydınlik mecmuasından bazı parçalar okuyarak grev hakkının burada müdafaa edildiğini ileri sürdü.

21.Mayıs.1946 Tarihli Tanin Gazetesinden

Demokrat Parti
Yozgat Valisini Mahkemeye verdi

Demokrat Parti tarafından Yozgat Valisi Sadri Aka aleyhine madde mahsus a tayini suretiyle hakaret davası açılmıştır.Bu husustaki istida Kirşehir Sorgu yargıçlığına verilme üzere Ankara Sorgu Yargıçlığına verilmiştir.İstidada hadise şöyle anlatılmaktadır:Sadri Aka Yozgat'ta Halk Partisi salonunda kalabalık bir kütle önünde Bayar ve Partisinin kominist olduğu tamamen tahakkik etmiştir demiş,ve yine Yozgat askeri mahfelinde birçok subay ve siviller hazır bulunduğu sırada Demokrat Parti Bolşeviktir,Ruslar'da maddi yardım görmektedir.Son sıkı tedbiri Hükümet bu hakikatı vakıf olduktan sonra almıştır,demek suretiyle Demokrat Partiyi halkın hakaret ve husumetine maruz bırakecek isnatlarda bulunduğu,yine istidada belirtilmektedir.

030	01			132	859	1
-----	----	--	--	-----	-----	---

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİ DEVLET ARŞİVİ

8. Ağustos 1947 tarihli VATAN Gazetesinden

Kelepçe nen Gazeteci

Gazeteciler Cemiyeti Adalet Bakanlığına bir telgraf çekti-Fikir ve Kalem erbabına kelepçe vurulması, gazeteciler arasında teessürle karşılandı-Bayar Mevkuf gazetecileri ziyaret etti.

Demokrat Milletvekili Adnan Menderes'in İzmir'de söylediği bir nutku Büyük Millet Meclisini ilgilendiren fıkralarile beraber aynen neşretmek suçuyla 8 gazetecâ arkadaşımızın İzmir Ağır Coza mahkemesinde muhakeme edildiği malumdur. Bu gazetecilerden ~~iki~~ eski Akçakoca Kaymakamı ve Demokrasi Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Fuat Arna tevkifhâmeden Adliye binasına kadar jandarma nezaretinde getirilmiş, ve orada ellerine kelepçe vurulmuştur. Fikir ve Kalem erbabına kelepçe vurulması, bütün gazeteciler arasında teessürle karşılanmış ve dün İstanbul Gazeteciler Cemiyeti tarafından Adalet Bakanlığına şu telgraf çekilmiştir.

"Sekiz meslekdaşımızın İzmir'de mevkufen muhakeme edildikleri malûmunuzdur. Arkadaşlarımız Türk Adaletinin muhakkak tecelli edeceğinden emin olarak bizzat gidip Adliyeye teslim olmuşlardır. Hal böyle iken meslekdaşlarımızdan bazısının İzmir Adliyesi kapısında kelepçeye vurulduğunu teessürle gazetelerde okuduk. Türk Umumi efkârının mühim bir kısmını temsil eden mevkuf arkadaşlarımızın kanlı katillerle aynı muameleye tabi tutulmasındaki sebebi anlamaya imkân yoktur; Kaldıki sanıkların kelepçe ile teşhir edilmeleri kanun hükümlerine aykırı bir hareket olduğu da malûmunuzdur. Bütün meslekdaşlarımızı müteessir eden bu kelepçe vurulmasına nihayet verilmesini ve henüz sanık bulunan fikir ve kalem erbabına karşı şerefle-rineyakışır bir muamele gösterilmesi hakkında alâkedarlara emir vermenizi saygı ile rica ederiz."

Celâl Bayar Gazetecileri ziyaret etti.

.....
Celâl Bayar yanında İstanbul İl Başkam Profesör Kenan Öner, İzmir İl Başkan vekili Haydar Dünder, İzmir Merkez İlce Başkanı Osman Kibar olduğu halde cezaevine giderek mevkuf gazetecileri ziyaret etmiştir. Gazeteciler derhal Bayar'ın etrafını almışlar ve hakkın tecelli edeceğine emin buldukları için üzülmediklerini söylemişlerdir. Celâl Bayar Gazetecilerin maruz kaldıkları bu halden dolayı müteessir olduğunu

030	01			132	859	1
-----	----	--	--	-----	-----	---

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KURUMSAL İÇİŞİLER BÜYÜK BÜYÜK

- 2 -

fakat bu gibi hallerin azim ve sebatı artıracaklarını düşünerek müte-
selli olduğunu söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

- "Ben de sizinle beraber olmak isterdim. Eğer mü-
saade etseler burada kalırdım."

Bayar gazetecilere: "Sizi cesaretinizi kaybetmemiş
ve neşeli gördüğüm için memnunum" dedi ve her birine ayrı ayrı veda
ederek cezaevinden ayrıldı.

.....

030	01			132	859	1
-----	----	--	--	-----	-----	---

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
DÜZENLEME VE ARAMA BÖLÜMÜ

9.Ağustos.1947 tarihli VATAN Gazetesinden

Gazeteciler Cemiyetinin yaptığı
teşebbüsün müsbet tesirleri

Gazeteciye Kelepçe vurulmayacak

İzmir'deki basın davası-8 meslekdaş hakkındaki davayı bugün bakılacak.-İçişleri Bakanlığa İzmir'de bir gazetecinin kelepçeyle vurulması hadisesini tahkik etti.-Artık fikir erbaba Adalet huzuruna kanlı ketiller gibi kelepçe ile çıkarılmayacak.

Ankara 8 (Telefonla) - İzmir'de muhakeme edilmekte olan sekiz gazeteci arkadaşımızdan birinin,Fuat Arna'nın tevkifhaneden adliye binasına kadar jandarma nezaretinde getirilip orada elle-rine kelepçe vurulması şehrimizdeki meslekdaşlar arasında ve umumiyetle Ankara'da büyük bir teessürle karşılanmıştır.Bu kanunsuz hareket karşısında İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin Adalet Bakanlığana yaptığı müracaatın neticesini tahkik ettim.Bu hadise karşısında Adalet Bakanlığandan aldığım cevap şu oldu:

"Bir mevkufun ancak cezaevleri hududu içindeki hareketleri Adliye Bakanlığını alâkadar eder.Ceza ve tevkif eyleleriyle mahkeme arasındaki hareketi Jandarma nizamnamesindeki serahat dolayısıyla Jandarmayı alâkalandırır."

Bu vaziyet karşısında Gazeteciler Cemiyetinin müracaatı Adalet Bakanlığandan İçişleri Bakanlığana,oradan Jandarma Genel Komutanlığına havalesi icap edecek,belki gazeteci arkadaşlar yarı da mahkemeye kelepçe ile sevkedileceklerdir endişesiyle Jandarma Genel Komutanlığıyla temas ettim.Buradan İzmir'e derhal gerekli teminatın verileceği teminatını aldım.

Bundan sonra İçişleri Bakanlığına müracaat ettim.Bakanlığın hadiseye lâyük olduğu ehemmiyeti verdiğini ve derhal İzmir vilâyetinden tahkik ettirdiğini,hadisede bir kasıt mı heta mı bulunduğu sorulduğunu,hadisenin suçlusu varsa tecziyesi icap ettiğinin bildirildiğini memnuniyetle öğrendim.

Bu vaziyet karşısında alâkadar mercin ister adliye ister dahiliye olsun artık gazeteci arkadaşlarımız yarı Adalet huzuruna kanlı ketiller gibi değil fikir erbabına yakışır bir şekilde ellerini kollarını sallayarak çıkacaklardır.

Ajansın verdiği malûmat

Ankara 8 (A.A.) - İzmir'de bir gazeteciye kelepçe vurulması hadisesi hakkında yetkili makamlardan öğrendiğimiz şunlardır:

030	01			132	859	11
-----	----	--	--	-----	-----	----

4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İzmir'de yargılanmakta olan Gazetecilerden ellerine kelepçe vurulan gazeteci Fuat Arna'dır. Fuat Arna İstanbul'dan mevkuf olarak İzmir'e sevk edilmiş ve cezaevine kormuştur. Kendisi Cezaevinde mevkuf olduğu hissini uyandırmamak için yaya olarak ve serbestçe mahkemenin bulunduğu binadaki adliye nezarethanesine götürülmüştür. Halbuki diğer gazeteciler doğruca mahkemeye çıkmışlardır. Yani bunlar İzmir'e gayri mevkuf olarak gelmişler ve cezaevine ve adliye nezarethanesine uğramadan mahkeme salonuna çağırıldıkça çıkmışlardır. Halbuki Adliye nezarethanesinde bulunan Fuat Arna duruşma sırası gelince nezarethanedan ellerine kelepçe vurularak mahkeme salonuna sevk edilmiştir. Fuat Arna Adliye binasının birinci merdivenini çıkar çıkmaz, mahkemeye daha gelmeden, orada bulunan jandarma yüzbaşısı bu vaziyeti görünce derhal kelepçeyi çıkarmış ve kendisine bir yanlışlık olduğunu söyleyerek özür beyan etmiştir. Buat Arna bunun üzerine "Böyle şeyler olur" diye cevap vermiştir.

Aynı bina içindeki Adliye nezarethanesinden mahkeme salonuna sevk edilirken Fuat Arna'ya kelepçe vurulmasının sebebi tahrik edilmiştir, ortada bir kasıt mevcut olmadığı zanlaşılıyor. Şöyle ki, Adliye nezarethanesinden sanıkların mahkeme salonuna sevki sırasında ellerine kelepçe vurulması usuldenmiş. Nezarethanedan bulunan onbaşı ağır ceza sanıklarına ait olan bu usule uyarak Fuat Arna'ya bir kaç dakika için kelepçe vurmuş oluyor. Ve böylece ortada bir jandarma onbaşısının takdiriyle vukua gelmiş bir yanlışlık vardır. Bunun tek sebebi Fuat Arnanın diğer gazeteci arkadaşlarından ayrı olarak mevkufen cezaevine gitmesi ve oradan nezarethaneye gelmesi ve nezarethanedan mahkeme salonuna gitmek yolunu ihtiyar etmesidir.

VATAN - Kelepçe hadisesine dair Anadolu Ajansının verdiği malumatı yukarı sylene koyduk. Anadolu Ajansının, resmi makamlardan aldığına şüphe edilmeyen bu malumatı çok esaslı bir yanlışlık olduğunu söylemeden geçemeyeceğiz. Bunu tenviz etmeyi ve hakikati ağıllamayı bir meslek borcu biliriz; Eski Akçakoca Kaymakamı ve Demokrasi Gazetesi yazı işleri Müdürü Fuat Arna İstanbulda tevkif edilmemiştir. Fuat Arna, bu mesele dolayısıyla hakkında tevkif müzekkeresi ile silencesini öğrenmiş ve Adalete bizzat teslim olmak üzere İzmir'e serbestçe gitmiştir. Fuat Arna nedense İzmirde hakkında bir tevkif müzekkeresi kesilmediğini öğrenmiş ve Avukatı Kenan Üner'le birlikte Cumhuriyet Savcılığına müracaat ederek davanın kendi yüzünden talik edilip arkadaşlarının mevkufiyet müddetlerinin uzatılmaması için tevkif edilmesini rica etmiştir.

030	01			132	859	1
-----	----	--	--	-----	-----	---

- 3 -

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
EMİNEĞAZİNE AŞSUD

Fuat Arna bu müracaatı üzerine İzmir'de tevkif edilmiş ve cezaevine gönderilmiştir.

Bugünkü celse

İzmir 8 (Telefonla) - Kütahya Milletvekili Adnan Mendere 818 İzmir'de söylediği ve Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine tecavüz mahiyetinde telâkki olunan nutkunu neşretmekten sanık sekiz ~~gazetecinin~~ gazetecinin duruşmalarına yarın (bugün) saat 10 da İzmir Ağır ceza Mahkemesinde devam olunacaktır.Yarıncı ~~duruşmada~~ duruşmada ilk celsede midesinde rahatsız olduğu için evrakı tetkik edemediğini söyleyen ve davanın talikini isteyen savcı iddianamesini okuyacaktır.Savcı yardımcısı Ethem Tüfekçioğlunun hazırladığı uzun iddianamede her sanığın suç derecesine göre mahkûmiyetlerini isteyeceği tahmin edilmektedir.

.....
.....
.....

030	01		132	859	1
-----	----	--	-----	-----	---

EK 4

E.1.10

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET EĞİTİM

D.1.10

Istanbul Gazeteleri
7 Ağustos 1950

55

Cumhuriyet:

Başbakanın dış politika mevzuundaki demeci 4 sütun üzerine büyük puntolarla belitiliyor.

Başmakale Abidin Dav'er imzalıdır. (Bir hatanın tamiri)başlığını taşımakta, ve ikinci dünya harbinde işlenen hatalardan bahsetmektedir.

İlk sayfada en fazla harici haberlere yer verilmektedir.

İkinci sayfada Fıkra sütununda komünizmle mücadeleminin zayıf ve sistemsiz olduğu ,memleket^{te} kapalı bir tarzda komünizm propagandası yapan 17 gazete ve dergi bulunmasının bunun en büyük delili olduğu kaydedildikten sonra bu mecmualardan misal alınmaktadır.

Hürriyet:

Başbakanın beyanatı 4 sütun üzerine bağyeri almış bulunuyor.

Başmakale fetih yıldönümünden bahsetmektedir.

Birinci sayfada daha ziyade dış haberlere yer verilmiştir. Bu arada Kore hususî muhabir kaydıyle, çerçeve içinde verilen bir haberde Kore'ye 4500 kişilik bir savaş birliği gönderme kararımız Mc Arthur karargâhında sevinçle karşılanacağı tebaruz ettiriliyor.

030	01			1328594
-----	----	--	--	---------

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİLİK BÖLÜMÜ

-2-

Tekirdağ Hususî muhabiri kaydıyla verilen bir haberde, Tekirdağ'ında anti komünist bir toplantı yapıldığı ve bu toplantıda Kızıl ideolojinin halk tarafından nefretle karşılandığı belirtiliyor.

Yeni İstanbul

Başbakanın beyanatı birinci plândadır.

Ayrıca iri puntolarla ve Yenısabah kaydıyla Strazburg mahreçli bir haberde Dışişleri Bakanamızın Atlantik Paktına katılmamız mevzuunda Strazburg'da çok mühim bir beyanat verdiği bildirilmekte ve bu beyanattan şu cümle küçük puntolarla belirtilmektedir: (Stratejik ehemmiyeti haiz olan Doğu Akdeniz, müşterek bir müdafaa sistemi dışında bırakılamaz.)

Ayrıca yine Yeni İstanbul kaydıyla, Kudüs mahreçli bir haberde Tevfik Ruştü Aras'ın Kudüs'te verdiği bir beyanattan bahsedilerek Filistin Uzlaştırma Komisyonu Türk üyesinin gazetecilere "Türkiye'nin Orta şarkı daimî bir sulh içinde görmekte faidesi olduğunu belirttiği (İsrail Arap anlaşmazlıklarını ortadan kaldırmak için bütün gayretini sarfedeceğim) dediği yazılıyor.

M. Nermi imzalı başyazıda, Atlantik Paktına alınmamız meselesi bahs mevzu edilmektedir.

Vatan

Başbakanın beyanatı büyük puntolarla aksettiriliyor.

Çerçeve içinde küçük bir haberde Kore'ye gidecek savaş birliğinin hazırlıklarının devam ettiği bu hususta Genelkurmay Başkan Yardımcısının gönderilecek birlik için her türlü hazırlığın tamamlandığını, temaslara devam olunduğunu söylediği belirtiliyor.

030	01			1328594
-----	----	--	--	---------

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-3-

Ahmet Emin Yalman başmakale sütununda, Ankara intibaları hakkında seri bir makaleye bağlamıştır. Makale^{ve} seçimlere dört yıl var^{ve} başlığını taşıyor.

Küçük bir haberde hususî kaydiyle Tahran mahreci ile İran Şahının Moskova'ya davet edildiği, İran basınına bundan uzun uzun bahsettiği kaydediliyor.

Ankara mahreçli bir haberde ise, Ulaştırma Bakanlığında önmümüzdeki günlerde esaslı bazı değişiklikler olması kuvvetle muhtemeldir deniyor.

İkinci sayfada Fıkra sütununda Sadun Galip Savcı, "Üç güzel haber" başlıklı yazısında, Çukurova'da yeşil kurt mücadelesine başlanmasını, ziraat âletleri ve makineleri almak için köylüye % 80 nisbetinde kredi açılmasına ve ceza infaz usullerimizin iç esasına dayatılmak suretiyle islahına karar verilmesini çok yerinde bulmaktadır.

Yine ikinci sayfada dün İstanbul'da iki Millet Partisi ocağının açılışında Millet Partisi ileri gelenlerinin hükümetin son icraatını tenkit ettiklerinden bahsediliyor.

Beşinci sayfada Recep Bilginer imzalı, Muhtar ve Belediye seçimleri münasebetiyle çıkan bir makalede önmümüzdeki seçimlerde boy ölçüşmekte şansın Demokrat Parti tarafında olduğu tahmin ediliyor, denilmektedir.

Milliyet

Başbakanın dış politika mevzuundaki beyanata büyük puntolarla aksettiriliyor. Ve başmakale sütununu da içine alarak Ali Neci Karacan'ın Ankara'dan bildirdiği kaydedilerek neşrediliyor.

030	01			132859/4
-----	----	--	--	----------

DEĞERLENDİRME
Gözetim ve Kontrol
Gözetim ve Kontrol

-4-

Gerçeğe içinde çıkan bir haberde Amerika'nın bize iki denizaltı vereceği, yeni tip olan bu gemileri almak üzere yakında Amerika'ya bir heyetin gideceği yazılıyor.

Yeni Sabah:

Baş bakanın beyanatı birinci plânı işgal ediyor.

~~Başbakanın~~ Cumhurbaşkanının Balıkesir'e gideceği haberi de büyük puntolarla bildiriliyor.

Yeni Sabah imzalı başmakale,⁶⁶ Beceriksizlikle itham⁶⁷ başlığını taşımakta ve muhalefetin son zamanlardaki tonkitlerinden bahsederek memleketin içinde ve dışında rakip ve hattâ hasımları susturacak en iyi tedbir, kabinede en ufak bir ihtilâf ve görüş farkı mevcut bulunmadığının her tarafda sabit olmasıdır, deniyor.

Not:

Sonposta, Sontelgraf gazeteleri alınamamıştır.

030	01			132859	4
-----	----	--	--	--------	---

